

”Jo mere ansvar man tager,
jo mere indflydelse bliver
man også nødt til at have”

En undersøgelse af civilsamfundets rolle i
at løfte velfærdsopgaver

Kandidatuddannelsen i Socialt Arbejde M4

Sarah Haldrup Bording

20150841

Gruppenr 69

Maj 2018

Vejleder Christian F. Svensson

Anslag: 164.661

Abstract

The Danish welfare state has become increasingly more well-known during the last couple of years. At the same time, the welfare state as we know it is under pressure and is trying to figure out how to survive in a time, where budgets are tighter and the neo liberalistic ideals are taking its toll on Danish policy. Therefor the Danish government and municipalities are trying to mobilize the civic society in the hopes of them sharing in on a shared responsibility to rethink the welfare state and share the task included in this. There are tendencies in the civic society that pulls towards more professionalized civic acts, but at the same times research shows, that fewer citizens are involved in civic organizations and a spontaneous and temporary form of civic engagements, where citizens organize around a shared concern for an arisen problem in the society.

This master thesis will take its outset in questions regarding this development in the Danish society. With its outset in interviews with representatives from the civic society in Aarhus, this thesis explores the role and potential of the civic society, in involving it in the solution of challenges regarding the welfare state, and how this affect an ideal of recognition in social work.

The imperial findings showed, that there were differences in the way, the civic society defines itself depending on the degree of organization in the initiatives. This affected the way the civic groups responded to the appeal from the state, regarding the way the civic society should be a part of the welfare state. Through the analysis of this thesis it becomes clear, that the state and the civic society represents different kinds of systems and organizations, and the civic society itself contains many different characteristics as well. These differences causes the civic society to respond in different ways to the states wishes – either by conforming to the states logic of structure and professionalism or by maintaining its specific features and insisting on their own ideals and definitions. Because the focus in public social work in Denmark are on standardization, there are a great potential in involving a form of civic acts, that are based on an interpersonal meeting and takes its outset in the individuals wishes to make changes in her own life.

Indholdsfortegnelse

ABSTRACT	1
INDHOLDSFORTEGNELSE	1
1. PROBLEMFELT	5
1.1. AKTUALISERING	5
1.2. PROBLEMFÖRMULERING	7
1.3. EMNEAFGRÆNSNING	8
1.3.1. BEGREBSAFKLARING	8
3. CIVILSAMFUNDET OG VELFÆRDSSTATEN – EN REDEGØRELSE	10
3.1. CIVILSAMFUNDET	10
3.1.1. CIVILSAMFUNDETS HISTORISKE UDVIKLING	10
3.1.2. KRITIK AF CIVILSAMFUNDET	11
3.2. VELFÆRDSSTATEN	12
3.2.1. DEN DANSKE VELFÆRDSSTATS HISTORISKE UDVIKLING	13
3.2.2. KRITIK AF VELFÆRDSSTATEN	13
3.3. SAMMENFATNING	14

4. METODE **15**

4.1. DEN FORSTÅENDE OG FORTOLKENDE FORSKNING	15
4.1.1. FORSKNINGSTYPE	15
4.1.2. VIDENSKABSTEORI - FORTOLKNINGENS KUNST	17
4.2. INTERVIEW OG OVERVEJELSER I FELTEN	19
4.2.1. UDVÆLGELSE AF INTERVIEWPERSONER	19
4.2.2. INTERVIEWMETODE	21
4.2.3. VIDENSPRODUKTION UNDER INTERVIEWS	22
4.3. EFTERBEHANDLING AF EMPIRI	23
4.3.1. KLARGØRING AF EMPIRI	24
4.3.2. KVALITETSKRITERIER	24

5. PRÆSENTATION AF EMPIRI **27**

5.1. INITIATIVER OG ORGANISATIONER FRA CIVILSAMFUNDET REPRÆSENTERET I EMPIRIEN	27
5.1.2. SAGER DER SAMLER	27
5.1.2. FRIVILLIGAFDELINGEN DANSK FLYGTNINGEHJÆLP	28
5.1.1. DEN NYE HAVN	29
5.2. TENDENSER I EMPIRI	29

6. PRÆSENTATION AF TEORI **32**

6.1. OMSORG, SYSTEM OG ORGANISATION	32
--	-----------

6.2. CIVILE HANDLINGER	33
-------------------------------	-----------

6.3. DET GODE SOCIALE ARBEJDE	33
--------------------------------------	-----------

7. ANALYSE

7.1. FORVENTNINGER TIL CIVILSAMFUNDET	35
--	-----------

7.1.1. ET CIVILSAMFUND AF CIVILE HANDLINGER	36
---	----

7.1.2. DEN PARADOKSALE MAGT I DET POLITISKE SYSTEM	38
--	----

7.1.3. SAMMENFATNING	45
----------------------	----

7.2. ET OPDELT CIVILSAMFUND	45
------------------------------------	-----------

7.2.1. PROFESSIONALISERING AF DET ORGANISEREDE CIVILSAMFUND	46
---	----

7.2.2. FÆLLES MÅL OG FÆLLES ANSVAR I DET ORGANISEREDE CIVILSAMFUND	47
--	----

7.2.3. PLATFORME FOR CIVILE HANDLINGER I DET UORGANISEREDE CIVILSAMFUND	50
---	----

7.2.4. SAMMENFATNING	55
----------------------	----

7.3. CIVILSAMFUNDETS MULIGHEDER FOR DELTAGELSE	55
---	-----------

7.3.1. CIVILSAMFUNDET I ET SYSTEMTEORETISK PERSPEKTIV	56
---	----

7.3.2. MULIGHEDER I SAMARBEJDE (OG MANGEL PÅ SAMME)	58
---	----

7.3.3. ORGANISATIONER I CIVILSAMFUNDET	62
--	----

7.3.4. SAMMENFATNING	65
----------------------	----

7.4. INDDRAGELSE AF CIVILSAMFUNDET I SOCIALT ARBEJDE	65
---	-----------

7.4.1. CIVILSAMFUNDETS ROLLE I VELFÆRDSSTATEN	66
---	----

7.4.2. FORMEL OMSORG I DET SOCIALE ARBEJDE	67
--	----

7.4.3. UFORMEL OMSORG I DET SOCIALE ARBEJDE	70
---	----

7.4.4. SOCIALT ARBEJDE I EN CIVIL KONTEKST	72
--	----

7.4.4. SAMMENFATNING	76
7.5. CIVILSAMFUNDETS SKYGGESIDE	77
7.5.1. RESSOURCESTÆRKE ILDSJÆLE MED EGNE BEHOV	77
7.5.2. SAMMENFATNING	79
8. KONKLUSION OG PERSPEKTIVERING	80
9. LITTERATUR	83

1. Problemfelt

I dette kapitel vil jeg præsentere dette speciales positionering og fokus i forhold til det overordnede problemfelt og opgavens problemformulering. Ligeledes vil jeg tydeliggøre min emneafgrænsning og således tjener kapitlet som en indledning til læseren for at sætte rammerne for de resterende kapitler i specialet.

1.1. Aktualisering

Sidste år udgav Rambøll og Børne- og Socialministeriet ”Frivillighedsundersøgelsen 2017” (Rambøll 2017) og i samme forbindelse udgav ministeriet ”Strategi for et stærkere civilsamfund” (Børne- og Socialministeriet 2017). Her påpeger regeringen, at den frivillige sektor i stigende grad bliver set som et relevant supplement i løsningen af nogle af velfærdsstatens opgaver og problemer, og man påstår, at borgeren ved et nedbrud mellem barrierer mellem det offentlige, det private og civilsamfundet får den støtte, vedkommende har brug for (Børne- og Socialministeriet 2017: 1-5), (Rambøll 2017: 1). Således tydeliggør regeringen et skærpet fokus på civilsamfundets rolle på det sociale område i fremtiden. Denne tankegang kommer også til udtryk i Aarhus Kommune og Mandag Morgens udgivelse af debatoplægget ”Kommune forfra - Aarhus gentænker velfærden”. Oplægget er lavet som startskuddet til en debat om, hvordan fremtidens velfærd skal se ud, og hvilken rolle civilsamfundet skal spille i den (Mandag Morgen og Aarhus Kommune 2016: 8). Kommunen lægger vægt på, hvordan vi ”alle er kommunen” og pointerer: ”Nu skal vi som kommune træde et skridt tilbage og lade borgerne komme til. De skal være med. Og de skal ville sig selv og hinanden i et lokalt fællesskab.” (Mandag Morgen og Aarhus Kommune 2016: 7). Dette oplæg har igen skabt debat, da Aarhus i 2018 er frivillighedshovedstad. Her har flere af byens borgere lavet indlæg på Aarhus Stiftstidendes online platform, hvor de stiller spørgsmålstegn ved kommunens overdragelse af velfærdsopgaver til civilsamfundet (Skaarup 2017) og ved eksisterende initiativer i civilsamfundets mulighed for at have reel indflydelse på debatten, da der allerede eksisterer mange lokale initiativer i byen, som bidrager til velfærdsopga-

ver: ”Frivilligheden er vores egen. Det ligger jo i ordet: Vi er frie, og vi kan gøre noget, hvis vi vil. Og det er der mange, der vil.” (Natorp 2018). I interviews med repræsentanter fra civilsamfundet i Aarhus ses en fokusering på, hvad der er kommunens rolle, og hvad et eventuelt samarbejde med kommunen vil kræve af begge parter – *Jo mere ansvar man tager, jo mere indflydelse bliver man også nødt til at have* (Natorp 2018: Bilag 4b). Her er man åben over for at tage del i velfærdsopgaverne, men efterspørger også en forståelse for det unikke civilsamfundet kan bidrage med, der ikke nødvendigvis passer ind i kommunens forestilling herom: *De frivillige skal have deres egen frie vilje til at gøre, hvad de har lyst til* (Sukrow 2018: Bilag 1b).

Anders La Cour belyser i sin bog ”Frivillighedens logik og dens politik” (2014), hvordan man i årevis har haft svært ved at definere frivilligheden og den unikke form for omsorg, den repræsenterer på det sociale område, og hvordan der kan opstå udfordringer i spændingsfeltet mellem formel/organiseret og uformel/uorganiseret omsorg (La Cour 2014). Også Nina Eliasoph italesætter, at der er opstået en bevægelse i civilsamfundet, der ikke passer ind i den klassiske forståelse af frivillighed, og hvor forsøg på at kontrollere bevægelsen, ændrer dens karakter og dens muligheder for at udfolde sig (Eliasoph 2009). En sådan bevægelse kan ligeledes identificeres i undersøgelser om frivillighed, der udkom i 2017. Ifølge ”Frivilligundersøgelsen 2017” og Center for Frivilligt Socialt Arbejdes ”Tal om det frivillige Danmark” (2017), har antallet af danskere, som engagerer sig i frivilligt arbejde ligget stabilt de sidste 5 år (ca. 40%), mens andelen af frivillige på socialområdet er steget med 3% til 7% siden 2012. 23% af de frivillige arbejder frivilligt på velfærdsområdet og knap hver femte af dem, som er frivillige på det sociale område, er frivillig for en offentlig organisation. (Rambøll 2017: 6), (Center for Frivilligt Socialt Arbejde 2017: 11). Begge undersøgelser identificerer en tendens til, at den frivillige indsats er mindre organiseret og i højere grad er knyttet til den konkrete frivillige kontekst end til organisationer (Rambøll 2017: 10), (Center for Frivilligt Socialt Arbejde 2017: 13-14).

Således er der altså tale om en generel tendens i det offentlige Danmark omhandlende en øget forventning til civilsamfundet om at bidrage i løsningen af velfærdsopgaven. Samtidig er der en bevægelse i gang i civilsamfundet, hvor flere beskæftiger sig med

velfærdsområdet og det sociale område og en større del af frivilligheden er præget af en mindre grad af organisering end tidligere, mens færre er frivillige i de etablerede frivillige organisationer. Hvordan hænger det offentlige forventninger til og håb om mobilisering af civilsamfundet sammen med civilsamfundets ændrede karakter? Hvordan ser civilsamfundet sin egen rolle i forhold til den offentlige velfærdsopgave? Hvilken indflydelse har dette på potentialer og udfordringer i eventuelle samarbejder? Og hvilken rolle kan civilsamfundet spille i forhold til at skabe sammenhængskraft i samfundet gennem det sociale arbejde?

1.2. Problemformulering

Med udgangspunkt i ovenstående, ønsker jeg i dette speciale at undersøge følgende:

Hvilken rolle spiller civilsamfundet i Regeringen og Aarhus Kommunes ønske om i højere grad at inddrage borgerne i at løfte velfærdsopgaver, og hvordan påvirker dette en anerkendende tilgang i det sociale arbejde?

Jeg vil besvare ovenstående med udgangspunkt i interviews med repræsentanter fra civilsamfundet i Aarhus, omhandlende civilsamfundets karakter og dets potentiale. Inddragelse af teori og litteratur om civilsamfundet, civile handlinger, systemteori, organisationsteori og teori om magt, samt teori om omsorg og socialt arbejde vil give en bredere forståelse for problemstillingen og potentialer og udfordringer ved inddragelse af civilsamfundet i velfærdsopgaver.

Målgruppen for dette speciale er først og fremmest aktører i det offentlige og civile Danmark, som interesserer sig for velfærdsstatens udvikling og i den sammenhæng civilsamfundets mulige rolle i fremtiden, da opgaven vil belyse udfordringer og potentialer i forhold til dette. Af samme grund vil specialet være relevant for forskere og studerende, som interesserer sig for, hvordan vi forstår og italesætter civilsamfundet og andre aktører, der knytter sig til dette, da man i opgaven vil få et indblik i, hvordan forskellige forståelser lægger op til forskellige potentialer og udfordringer i eventuelle samarbejder.

God læselyst!

1.3. Emneafgrænsning

For at gøre min undersøgelse så fokuseret som muligt, har jeg foretaget visse afgrænsninger før og under udførelsen af dette speciale.

Som beskrevet ovenfor, vil min undersøgelse tage udgangspunkt i interviews med forskellige repræsentanter fra civilsamfundet i Aarhus. Således er der i kraft af mit valg af interviewpersoner samt i min induktive tilgang opstået en emneafgrænsning på baggrund af de problemstillinger, der kom til udtryk i empirien. Her er fokus på forskellige forståelser af civilsamfundets rolle og reaktioner på et forsøg på mobilisering fra det offentlige side. Dermed udelades perspektiver omhandlende den mere konkrete form, civile handlinger i civilsamfundet tager, ligesom det offentlige synspunkter udelades i empirien og i stedet inddrages i kraft af udgivelser, omhandlende Aarhus Kommune og Statens ønske om at inddrage civilsamfundet i velfærdsopgaven. Ydermere har jeg ved at tage udgangspunkt i repræsentanter fra civilsamfundet i Aarhus tillagt specialet et fokuspunkt, der handler om de civile handlinger og selvforståelser, der opstår i en storby, og jeg forholder mig dermed ikke til, om lignende problemstillinger vil være at finde i andre områder af civilsamfundet.

1.3.1. Begrebsafklaring

Så snart man taler om den del af samfundet, der ikke omhandler staten, det private eller de helt nære relationer, opstår der udfordringer mht. definitionen af diverse begreber. Her dukker begreber op som ”Frivillighed”, ”Medborgerskab”, ”Aktivisme” og ”Civilsamfund”, og der findes mange forskellige definitioner af og holdninger til, hvad disse begreber karakteriserer og rummer, og der findes ligeledes mange overlap (Boje 2017: 265, La Cour 2014: 8). I dette speciale har jeg truffet det valg at tage udgangspunkt i begrebet ”Civilsamfund” (Boje 2017) og derunder ”civile handlinger” (Eliasoph 2009). I min anvendelse af disse begreber indeholder civilsamfundet mange, forskelligartede rammer, der præger de civile handlinger, der finder sted på lige så mange forskellige måder, så de f.eks. kan tage form af en klassisk forståelse af frivillighed som værende

ikke-betalt arbejde eller have en mere ustruktureret og aktivistisk form. Dette vil blive uddybet i det redegørende afsnit 2.1. samt i analysen i kapitel 7.

3. Civilsamfundet og velfærdsstaten – en redegørelse

Dette kapitel indeholder en beskrivelse af civilsamfundet og velfærdsstaten, disses historiske udvikling samt kritikpunkter, der kan knyttes til begge sfærer. Med en sådan gennemgang ønsker jeg at skabe et grundlag for en forståelse for de tendenser, der ses i den danske stat omhandlende tilbagetrækning af velfærdsstaten og en øget inddragelse af civilsamfundet i løsningen af velfærdsopgaver. Samtidig giver beskrivelsen af civilsamfundet en forståelse for, hvordan man kan forstå civilsamfundets rolle, som jeg vil bruge i en analyse af, hvordan aktører i civilsamfundet forstår deres egen rolle på velfærdsområdet, og hvilket potentiale deres selvforståelse rummer.

3.1. Civilsamfundet

Thomas P. Boje tager i bogen “Civilsamfund, medborgerskab og deltagelse” (2017) udgangspunkt i civilsamfundet som værende en sfære af samfundet, hvor borgere med fælles interesser slutter sig sammen og udøver deres demokratiske rettigheder. Civilsamfundet repræsenterer både organisationer og foreninger, der institutionaliserer interesser og diskurser inden for offentlighedssfæren, men også uformelle ikke-organisatoriske former for sociale, politiske og kulturelle aktiviteter, der finder sted i den offentlige sfære. I dag bliver civilsamfundet typisk forstået på en positiv måde, hvor dets vigtigste rolle omhandler bestræbelserne på at forstå forholdet mellem borgernes individuelle autonomi og det kollektive samfundsmæssige ansvar (Boje 2017: 44).

3.1.1. Civilsamfundets historiske udvikling

Forståelsen af civilsamfundet er nøje kædet sammen med det, der på det givne tidspunkt er de centrale moralske og politiske forestillinger om, hvad der forstås ved demokrati og social retfærdighed. (Boje 2017: 43). Op gennem det 20. århundrede skete der store skift i statens karakter og markedets organisering. Naturaløkonomi blev erstattet af pen-

geøkonomi og efter 2. verdenskrig af servicesamfundet, der i stigende grad har overtaget en række af de private husholdningers funktioner. Siden 50'erne er der sket en kraftig statsliggørelse af de sociale ydelser og i de seneste årtier også af de sociale relationer, og dermed er de sociale relationer blevet underlagt en formel rationalitet og bureaukratisk regulering i stedet for at være del af civilsamfundets selv bærende fællesskabsformer (Boje 2017: 60). Også i 70'erne og 80'erne skete der en tydelig individualisering af de mellem menneskelige relationer, hvor fællesskab og solidaritet blev trængt i baggrunden. Efter 80'erne er der sket en hastig vækst i statens og markedets dominans i reguleringen af de sociale relationer og i fremskaffelsen af forsørgelsesgrundlaget. Gennem de første årtier efter 2. verdenskrig fik staten en central rolle i sikringen af den samfundsmæssige solidaritet og derigennem samfundets sammenhængskraft. Som konsekvens af dette udviklede der sig et omfattende og komplekst bureaukratisk velfærdssystem, der skulle regulere økonomien og omfordele de økonomiske ressourcer. Velfærdsstaten overtog på denne måde mange af de sociale sikrings- og omsorgsordninger, der var blevet organiseret i civilsamfundet i den første halvdel af det 20. århundrede (Boje 2017: 60-62).

I dag bliver civilsamfundet afgrænset til de dele af samfundet, der ikke er en del af den markedsøkonomiske, profitskabende sektor eller de bureaukratiske statsbærende organisationer. Ydermere er civilsamfundet kendetegnet ved organisationer og netværk, der udgør en del af en offentlighedssfære, der afgrænser det fra privatsfærens personlige netværk og relationer (Boje 2017: 43).

3.1.2. Kritik af civilsamfundet

Ifølge Boje kan man med ret sige, at civilsamfundet også indeholder nogle modsætningsfyldte og til tider negative træk. Disse kommer til udtryk, når det civile samfund bliver en konfliktfyldt del af den offentlige sfære, hvor forskellige sociale grupper kæmper om den politiske dagsorden. Her foregår kommunikationen ikke på lige vilkår økonomisk, socialt og kulturelt, da de tager udgangspunkt i klasse, etnicitet, køn, lokalitet med videre. Her er det i stedet bureaukrati og regler, der styrer samtalen og den ad-

ministrative magt har taget over i forhold til den frigørende samtale og det deltagende demokrati. Civilsamfundet er således en sfære for solidaritet, men denne er ofte snæver og begrænset til mindre sociale grupper, hvilket medfører, at andre grupper udelukkes og begrænses i deres indflydelse (Boje 2017: 44-45).

Selvom civilsamfundets sociale relationer og de dertilhørende kommunikationsprocesser i princippet er tilgængeligt for alle, vil de sociale relationer altid indeholde både en inkluderende og en ekskluderende dimension. Stort set alle civilsamfundets organisationer har kriterier for medlemskab og tilknytning, som på én og samme tid inkluderer nogle sociale grupper og afgrænser sig fra andre grupper - som hermed ekskluderes fra fællesskabet (Boje 2017: 70-71).

Det civile samfunds aktører bliver ofte beskrevet som værende kendetegnet ved at være retskafne og uselviske borgere. Problemet med en sådan definition er, at de fleste sociale bevægelser og organisationer formentligt ville påstå, at de repræsenterer den ultimative legitime tolkning af, hvad der er godt (Boje 2017: 70).

3.2. Velfærdsstaten

I bogen "Det Danske Samfund" (2014), giver Bente Greve en karakteristik af de nordiske velfærdsstater. Her har velfærdsstatens rolle som servicevelfærdsstat været central, mens det også har været et vigtigt element, at den enkelte borger kunne forvente social tryghed og hjælp, hvis der var behov for det (Greve 2014: 48). Alle velfærdsstater og -samfund har ifølge Greve og Jørgen Elm Larsen et velfærdsmiks fra både stat, marked og civilsamfund. I Danmark har markedet og civilsamfundet altid spillet en central rolle, men staten har også har fået en større og større rolle i forhold til at kompensere for forskellige typer af sociale risici eller problemer, som individet kan blive konfronteret med i løbet af livet (Greve & Elm Larsen 2014: 29).

3.2.1. Den danske velfærdsstats historiske udvikling

Greve og Elm Larsen giver et overblik over den historiske udvikling af den danske velfærdsstat. Hovedvægten lægges på velfærdsstatens udvikling siden 2. verdenskrig, da velfærdsstatens gyldne periode forløb fra 60'erne og frem til den første oliekrise. Kommunalreformerne i 1970 og 2006 muliggjorde decentraliseringen af en række institutionelle velfærdsopgaver fra staten til amtskommuner og kommuner, og i perioden efter 2. verdenskrig voksede de offentlige udgifter til velfærds politikker fra omkring 10% af BNP til mellem 17 og 18% i slutningen af 60'erne (derfor "den gyldne periode"), samtidig med at der i samme periode udvikles stadigt flere offentlige services (Greve & Elm Larsen 2014: 37). Med økonomiske kriser i 70'erne, 80'erne og 00'erne opstod der problemer med at finansiere velfærdsstaten samtidig med, at der i samme periode gennemførtes store socialreformer. Med Bistandsloven fra 1974 kom der et fokus på helhedssynet i forhold til at vurdere den enkelte sag og udføre en mere forebyggende indsats med fokus på et bedre liv for borgerne og reducere udgifter på sigt. Den helhedsorienterede indsats holdt frem til fattigfirserne. Som konsekvens af de gode økonomiske forhold i slut 90'erne og start 00'erne kom der i 2006 en velfærdsaftale og i 2007 justeringer i lovgivningen om social service, der blandt andet indeholdt forventninger om, at borgerne ville påtage sig et større eget ansvar (Greve & Elm Larsen 2014: 38-40). De seneste 10-15 år har der været større fokus på at borgerne skal kunne vælge mellem forskellige serviceleverandører, og der har været indførelse af markedslignende ordninger og vilkår, hvilket har medført en velfærdsstat, der er indrettet anderledes, end den var i 60'erne. (Greve & Elm Larsen 2014: 40-41).

3.2.2. Kritik af velfærdsstaten

Den økonomiske krise i 70'erne og 80'erne medførte en ideologisk debat om velfærdsstatens rolle og den neoliberale tænkning vandt frem. Her fik veludviklede velfærdsstater som den danske kritik for at være økonomisk ineffektiv og skabe en afhængighed af

offentlige velfærdsydelser og undergrave individets autonomi og selvstændige handlingsberedskab (Greve & Elm Larsen 2014: 29-30). Forestillingen om det solidariske civilsamfund er ifølge Greve og Elm Larsen forsimplet og illusorisk - velfærdsstaten har beskyttet individer mod de sider, der ekskluderer mennesker, som er anderledes. Samtidig synes der at være en sammenhæng mellem en veludbygget velfærdsstat og et vel fungerende civilsamfund. Forskning har påvist, at en høj grad af ulighed svækker sammenhængskraften i et samfund, mens en høj grad af lighed, kommer alle samfundets borgere til gode. Hvis ovenstående er tilfældet, vil den øgede ulighed, vi har set i Danmark i de seneste år på sigt reducere sammenhængskraften i det danske samfund (Greve & Elm Larsen 2014: 30-31).

3.3. Sammenfatning

Samlet set giver dette kapitel et overblik over en udvikling i velfærdsstaten, der har medført en tilbagetrækning af velfærden og skabt et rum, hvor civilsamfundet kan inkluderes i løsningen af velfærdsopgaver. Der findes potentialer i civilsamfundet i forhold til at inkludere og styrke sammenhængskraften i samfundet men samtidig eksisterer der også mekanismer i civilsamfundet, der kan virke ekskluderende og som ikke kan sikre en universel behandling på samme måde som velfærdsstaten kan det. Disse pointer vil blive anvendt i analysen som en baggrund for Regeringen og Aarhus Kommunes forsøg på at mobilisere civilsamfundet, ligesom det vil bidrage til en analyse af civilsamfundets skyggesider.

4. Metode

Dette kapitel indeholder mine refleksioner før, under og efter min indsamling af empiri. Med inddragelse af metodeteori og videnskabsteori vil jeg begrunde mine valg og kommentere på, hvilken indflydelse, mine refleksioner har haft på udførelsen af og resultaterne i dette speciale.

4.1. Den forstående og fortolkende forskning

Med fastlæggelsen af min problemformulering fulgte nogle naturlige overvejelser i forhold til, hvilken metode jeg ville benytte mig af, når jeg skulle lave et forskningsdesign, der kunne hjælpe med at belyse problemstillingen. Da jeg gerne ville undersøge forholdet mellem Aarhus Kommune og Regeringens forventninger til civilsamfundet og civilsamfundets forståelse af disse, vurderede jeg, at jeg ville opnå den bedste forståelse for, hvordan civilsamfundet handler og reagerer på, ved at tage udgangspunkt i nogle udvalgte respondenters forståelser og fortolkninger.

4.1.1. Forskningstype

Laila Launsø, Leif Rieper og Olaf Olsen grupperer samfundsforskning i fire idealtypiske forskningstyper med forskellige kendetegn: Den beskrivende, Den forklarende, Den forstående og Den handlingsrettede (Launsø et al 2011: 12). Jeg har taget udgangspunkt i den forstående forskningstype, da samfundsforskeren her fortolker fænomener, der allerede er fortolkninger, ”dvs. sociale aktørers fortolkninger og forståelse af sig selv, af andre mennesker og af den fysiske omverden” (Launsø et al 2011: 23). Med min udvælgelse af interviewpersoner, tog jeg netop udgangspunkt i, at de ville kunne give en interessant belysning af min problemstilling med udgangspunkt i deres forståelse og fortolkning af det civilsamfund, de er en del af. Jeg har således søgt at opnå viden ved at udforske menneskers perspektiv og ønsker, og at afdække menneskers meninger, vurde-

ringer, motiver og intentioner i specifikke kontekster, forstået som de samfundsmæssige sammenhænge, hvor menneskernes forståelser og handlinger dannes (Launsø et al 2011: 23-25).

Hvis fortolkningen skal have en høj grad af ekstern validitet, må forskeren forstå den sammenhæng, som den udforskede indgår i (Launsø et al 2011: 23-25), og fortolkningsprocessen kan således forstås som en proces, ”hvor forskeren skaber eller konstruerer sin forståelse af det sociale fænomen, der undersøges og i en løbende erkendelsesproces genskaber og rekonstruerer” (Launsø et al 2011: 26):

Forforståelse → Dialog (interview) → Fortolkning (inddragelse af empiri og teori) → Ny forståelsesramme (analyse af empiri) → Ny fortolkning (Forstår empirien anderledes) → Forforståelse

4.1.1.1. Min erkendelsesproces

Ved opstarten af dette speciale havde jeg en viden og en forforståelse af civilsamfundet i kraft af tidligere praktikforløb i både Sager der Samler og Dansk Flygtningehjælps frivilligafdeling. I december 2017 deltog jeg i Decemberkonferencen i Center for Frivilligt Socialt Arbejde, omhandlende professionalisering af frivilligt socialt arbejde, som forberedelse til specialet og med udgangspunkt i min interesse for området. Her opnåede jeg en viden om de mange problemstillinger, der knytter sig til professionalisering og til samarbejder mellem det offentlige og civile Danmark (se Bilag 7). Dette øgede min interesse for emnet og gennem læsning af rapporter om frivillighed og civilsamfund, sørgede jeg for at have en grundig baggrundsviden, inden jeg udførte mine interviews. Med dette udgangspunkt, højnede jeg validiteten af forskningen, da jeg allerede på forhånd havde en forståelse for den sammenhæng, de udforskede indgår i.

Gennem en løbende erkendelsesproces, med inddragelse af teori og litteratur, dannede jeg et grundlag for at forstå de interviewedes fortolkninger af omverdenen på. I praksis betød dette, at jeg gik til min undersøgelse med en forforståelse om civilsamfundet og dets forståelse af sin egen rolle i forhold til det offentlige. Her var min forudindtagede

forventning, at de ville være meget kritiske i det offentliges ønske om at inddrage civilsamfundet i at løfte velfærdsopgaver. Dette viste sig dog hurtigt ikke at være tilfældet, da alle deltagerne i interviewsene gav udtryk for en forståelse for civilsamfundets ansvar i at løse den fælles velfærdsopgave. Samtidig kom andre problemstillinger til udtryk omhandlende rollefordeling og definition af, hvad civilsamfundet og det offentlige kan og ikke kan bidrage med. Sideløbende læste jeg litteratur, der illustrerede det offentliges forventninger til civilsamfundet og udviklingen i velfærdsstaten og civilsamfundet, hvilket gav mig en ny forståelse for rollefordelingen og forventningerne mellem civilsamfundet og det offentlige. Med inddragelse af litteratur og teori blev jeg således klogere på, hvad der er på spil i det felt, jeg havde valgt at undersøge, hvilket gav mig en ny forståelsesramme for den indsamlede empiri og den debat, det talte ind i, der handler om civilsamfundets selvforståelse og det offentliges forventninger. Samlet set førte denne erkendelsesproces til, at jeg har opnået en ny forståelse for civilsamfundet. Ydermere har jeg gennem fortolkningsprocessen nærmet mig fælles accepterede intersubjektive forståelser af det subjektive menings- og betydningsindhold ved netop at inddrage teori og anden litteratur og dermed sætte empirien ind i en bredere forståelsesramme (Launsø et al 2011: 27-29).

4.1.2. Videnskabsteori - fortolkningens kunst

Jeg har i udarbejdelsen af dette speciale anvendt en videnskabsteoretisk ad hoc tilgang, da jeg bevidst ikke har villet lade mig styre af en bestemt videnskabsteoretisk tilgang, men i stedet lade empiri være opgavens omdrejningspunkt. Her tages de videnskabsteoretiske diskussioner op, når de bliver relevante, og man skriver om de mest iøjnefaldende problemstillinger (Fuglsang & Bitsch Olsen 2004: 28-29). På baggrund af forudgående overvejelser angående forforståelser og interessen for interviewpersonernes forståelsesverden, har mit videnskabsteoretiske grundlag været overvejende fokuseret på at forstå og fortolke. Hermeneutikken bliver opfattet som fortolkningens kunst og antagelsen er, at alle sociale og politiske fænomener er fortolkende og fortolkelige, indgår i meningsdannelsesprocesser og er orienteringspunkter for vores handlinger. I den sam-

fundsvideenskabelige hermeneutik (og fænomenologi), er både tekster og handlinger genstand for meningsanalyser (Berg-Sørensen 2012: 215- 217). Man fortolker således fortolkninger og man får derigennem mulighed for at kunne forklare forskellige sociale og politiske fænomener. Hermeneutikken inddrager makroprocesser og ”lægger vægt på fortolkning som social aktivitet og videnskabelig vej til erhvervelse af viden om sociale handlinger” (Berg-Sørensen 2012: 217), og hensigten med hermeneutikken er at give mening til ytringer gennem en fortolkning, der handler om at forstå, udlægge og anvende (Berg-Sørensen 2012: 218).

4.1.2.1. Min hermeneutiske forståelsesramme

Min hermeneutiske forståelsesramme kommer til udtryk i min anvendelse af og tilgang til både primær og sekundær empiri. Jeg har fortolket repræsentanter fra civilsamfundet og eksempler fra den politiske verdens måde at italesætte og forstå civilsamfundets rolle på, og på denne måde har jeg fortolket fortolkninger. Med inddragelse af systemteori og teori om civilsamfundet har jeg belyst, hvordan disse påvirker menneskers handlinger. Således har jeg givet mening til interviewpersonernes ytringer gennem den fortolkningsprocessen, jeg har beskrevet mere detaljeret i det foregående afsnit.

Den fortolkende aktivitet kaldes ”Den hermeneutiske cirkel”, hvor fortolkningen ses som en stadig bevægelse mellem del og helhed, ”samtidig med at man må forstå den bredere helhed ud fra enkeltstående udsagn” (Berg-Sørgensen 2012: 221). Denne proces knytter sig tæt op ad den forstående forskningstype, og også i hermeneutikken er et centralt element opmærksomheden på forforståelser. Forforståelser er dog kun problematiske, hvis vi ikke formår at sætte dem i spil, hvilket gøres ved at udvise åbenhed og selv-kritisk refleksion i fortolkningsprocessen. Det er vores eksisterende forhold til det, vi ønsker at forstå, der gør det muligt for os at være åbne over for det pågældende fænomen (Berg-Sørgensen 2012: 222).

Jeg har i min tidligere beskrevne erkendelsesproces været opmærksom på, at jeg havde en forforståelse om det felt, jeg begav mig ind i. Denne forforståelse, omhandlende ci-

vilsamfundets modtagelse af kravet om inddragelse i velfærdsområdet, har haft en indflydelse på min interesse for feltet. Ligeledes har jeg med udgangspunkt i min forforståelse udvalgt interviewpersoner, jeg forventede ville have en holdning til netop dette emne. Dette vil jeg komme nærmere ind på i følgende afsnit, hvor jeg i mere detaljeret grad beskriver valget af interviewpersoner.

Både i kraft af min bevidsthed om min forforståelse, i valget af at udføre løst strukturerede interviews, med fokus på de interviewedes forståelse og fortolkning, samt med udarbejdelsen af dette metodeafsnit, har jeg bestræbt mig på at udvise åbenhed og selvkritisk refleksion og dermed undgå, at mine forforståelser har haft en problematisk indflydelse på udførelsen af dette speciale.

4.2. Interview og overvejelser i feltet

I dette underafsnit vil jeg belyse mine tanker og overvejelser, inden jeg gik i gang med udførelsen af interviews, samt beskrive min interviewmetode og dens indflydelse på den indsamlede empiri.

Valget af forskningstype hænger tæt sammen med hvilke metoder, der er oplagt at bruge for at fremskaffe sine resultater. For at få et så detaljeret og indgående indblik i interviewpersonernes forståelses- og fortolkningsverden valgte jeg at indsamle kvalitativ empiri i form af interviews. Denne metode er netop relevant at anvende, når grænserne mellem det fænomen man ønsker at undersøge og omgivelserne er svære at trække (Launsø et al 2011: 132-133).

4.2.1. Udvalgelse af interviewpersoner

Med udgangspunkt i den forstående forskningstype og den hermeneutiske tilgang, har jeg i valget af interviewpersoner været påvirket af mine forforståelser og eksisterende viden om emnet. Derfor tog jeg udgangspunkt i, at jeg ville interviewe Line Miller Sukrow fra frivilligafdelingen i Dansk Flygtningehjælp, da jeg tidligere havde været i praktik på hendes kontor. Sukrow blev en form for gatekeeper, da hun både foreslog

mig at tale med Abdullah og Hassan. Dette skyldes, at min oprindelige interesse var på inddragelse af civilsamfundet på integrationsområdet. Ligeledes henviste Sukrow mig til Paul Natorps kronik og Inge Marie Skaarups debatindlæg på stiften.dk., hvilket medførte, at jeg også fik interesse for at lave interviews med dem. Jeg har således haft en i udgangspunktet nem adgang til felten, da jeg er blevet henvist til flere af respondenterne, ligesom jeg også før har haft kontakt til både Sukrow, Natorp og Hassan. Udfordringerne ved en sådan form for udvælgelse af interviewpersoner er, at man holder sig inden for en bestemt del af feltet – i dette tilfælde civilsamfundet i Aarhus. Således opstår en risiko for, at de mennesker man taler med, repræsenterer lignende forståelser og fortolkninger af det fænomen, man undersøger, hvilket hæmmer graden af diversitet i empirien. Med inddragelse af sekundær empiri, litteratur og teori inddrages også andre forståelser og fortolkninger af civilsamfundet og dets rolle, og jeg har således skabt en større nuance i min analyse af fænomenet.

4.2.1.1. Min erkendelsesproces i udførelsen af interviews

Efter at have interviewet Sukrow, interviewede jeg Hassan og Abdullah. Først efter mit interview med Natorp, skiftede interessefeltet fokus til en bredere fokus på civilsamfundet, da der ind til da ikke var blevet italesat nogle tydelige problemstillinger i forbindelse med inddragelse af civilsamfundet på integrationsområdet. I stedet fokuserede både Natorp og Skaarup på kommunikationen mellem Aarhus Kommune i forbindelse med ”Kommune Forfra”, ligesom både de og Sukrow italesatte forskelligheden i civilsamfundet og det offentliges måde at håndtere problemstillinger på velfærdsområdet på. Således kunne man allerede i min udvælgelse af interviewpersoner se eksempler på min fortolkningsproces, hvor jeg i kontakten med interviewpersonerne opnåede ny erkendelse, der påvirkede undersøgelsens videre forløb.

Også en udfordring i min adgang til felten, endte med at få indflydelse på det samlede datasæt. Jeg havde aftalt et interview med en tidligere leder i frivilligafdelingen i Aarhus Kommune, som hun aflyste. Efter flere forgæves forsøg på at få kontakt til hende, endte jeg med at udelade dette element i min empiri og stille mig tilfreds med udeluk-

kende at have interviews med repræsentanter fra civilsamfundet. I en udvælgelse af interviewpersoner vil man i sagens natur altid ende med at udelukke potentielle deltagere, og således vil kvalitativ empiri som nævnt altid være et udtryk for netop de interviewedes forståelses- og fortolkningsverden. Med inddragelse af teori og anden litteratur bliver de interviewedes individuelle forståelses- og fortolkningsverden perspektiveret til en bredere kontekst, hvor flere nuancer og problemstillinger kommer i spil, og på denne måde kommer der alligevel flere vinkler i spil i dette speciales analyse.

4.2.2. Interviewmetode

Spørgemetoder er egnet til at søge svar på problemstillinger, hvor udsagn fra andre mennesker er den eneste kilde, den gyldigste eller den mest praktiske måde at få oplysningerne på. Menneskers holdninger, meninger og vurderinger er kun direkte tilgængelige, hvis de udtaler sig om disse, og selv da er oplysningerne begrænset til, hvad interviewpersonen ved, kan huske og vil udtale sig om. Ligeledes er den sammenhæng, respondenterne tænker i ved besvarelsen, ikke kendt af forskeren (Launsø et al 2011: 111).

Jeg har med min forstående og fortolkende tilgang, som beskrevet ovenfor, gjort mig bestræbelser på at forstå den sammenhæng, respondenterne talte ind i under interviewet. Dette har jeg gjort ved løbende at læse anden forskning på området for dermed at få en bedre og bredere forståelse for feltet og for interviewpersonernes holdninger, meninger og vurderinger.

Ved en lavt struktureret spørgemetode, er hverken spørgsmål eller svarkategori fastlagt på forhånd, og i det uformelle samtaleinterview, kan interviewereren frit, med udgangspunkt i undersøgelsens emne, stille spørgsmål efter omstændighederne. Fordelen ved en lav grad af strukturering er, at man her søger at afdække interviewpersonens virkelighed, og man forsøger at spejle folks indre og ydre virkelighed uden på forhånd at have fastlagt bestemte begreber og forståelser (Launsø et al 2011: 111-113).

Jeg har i mine interviews netop taget udgangspunkt i en lav grad af strukturering ved at lave interviewguides med få, åbne spørgsmål og stille opfølgende spørgsmål til de svar, interviewpersonerne gav. Samtidig så jeg interviewguiden som et udgangspunkt for

interviewet, men samtidig har jeg været åben over for at lade interviewet bevæge sig et andet sted hen, hvis dette var hvad interviewpersonen fandt interessant. I denne form for strukturering af interviews kommer det også til udtryk, at jeg har haft en (for-)forståelse for den virkelighed, respondenterne kom fra, og at jeg bevidst har haft en induktiv tilgang, hvor jeg har taget udgangspunkt i empirien for derefter at udlede generelle mønstre problemstillinger og belyse dem med relevant teori (Ragin 1994: 15). Med valget af denne tilgang, har jeg ladet de problemstillinger, interviewpersonerne italesatte få plads, frem for på forhånd fastlagte begreber og problemstillinger.

Inden hvert interview, lavede jeg en interviewguide tilpasset den fortolkningsproces, jeg var midt i. Dermed tog interviewguiderne udgangspunkt i min eksisterende viden om civilsamfundet og statens forventninger til dette, samt den viden, jeg løbende erhvervede mig i hvert interview i kraft af min inddragelse i interviewpersonernes forståelses- og fortolkningsverden (Se Bilag 1-5a).

4.2.3. Vidensproduktion under interviews

Interviewbaseret viden er karakteriseret ved at være produceret i samspillet mellem interviewer og den interviewede. Produktionsprocessen sker under selve interviewet, fortsætter i den efterfølgende analyse og rapportering og farves af de procedurer og teknikker, der anvendes (Kvale & Brinkmann 2009: 72-74). I det kvalitative forskningsinterview produceres viden socialt mellem interviewer og interviewpersonen og produktionen af data rækker ud over en mekanisk overholdelse af regler. Her gælder det om for interviewer at have en viden om det felt, hun begiver sig ind i, så hun forstår den kontekst, interviewpersonen taler ind i. Således bliver man i stand til at stille spørgsmål, der følger op på den interviewedes svar (Kvale & Brinkmann 2009: 100).

I kraft af en lav grad af strukturering i udførelsen af mine interviews, skabte jeg rammerne for, at der kunne produceres viden socialt mellem mig og interviewpersonerne. Ved at udføre interviewsene ud fra nogle få, åbne spørgsmål, skabte jeg et rum, hvor interviewpersonen og jeg kunne have en form for samtale, med udgangspunkt i mine spørgsmål, men også i hvad interviewpersonen fandt interessant at tale om. Med ud-

gangspunkt i min eksisterende og nyere erhvervede viden om civilsamfundet og statens forventninger og ønsker for dette, skabte jeg forudsætningerne for at kunne stille opfølgende spørgsmål under interviewet, og med det rak produktionen ud over en mekanisk overholdelse af regler.

Da iscenesættelsen af et interview er vigtigt, for at anspore interviewpersonerne til at give indblik i deres forståelsesverden, startede jeg hvert interview ud med at forklare, hvad jeg gerne ville tale med dem om, hvad lydoptageren skulle bruges til samt spørge, om de havde nogle spørgsmål, inden vi gik i gang. Ligeledes sendte jeg på forhånd min interviewguide til den respektive interviewperson. Således gav jeg dem hver en fornemmelse for, hvad interviewet ville omhandle og håbet var, at eventuelle usikkerheder ville blive mindsket. En risiko ved på forhånd at sende interviewspørgsmål kan være, at interviewpersonerne har mulighed for på forhånd at forberede deres svar. Jeg vurderede dog ikke, at der i mit tilfælde var den store risiko for, at dette ville få en negativ indflydelse på mine interviews, da mine spørgsmål var meget bredt formuleret, med mulighed for at jeg kunne stille uddybende eller undrende spørgsmål, hvis nødvendigt. For at være så opmærksom, som muligt under interviewet og på den måde skabe nogle gode og trygge rammer for, at der kunne opstå en vidensproduktion mellem mig og interviewpersonen, valgte jeg at optage interviewsene. Sideløbende tog jeg noter, for at kunne huske vigtige pointer (Se Bilag 1-5b). Dog tog jeg færre noter ved de interviews, der foregik (delvist) på engelsk, da disse krævede en højere grad af koncentration og fokus på, om vi forstod hinanden korrekt (Se Bilag 2b & 3b) (Kvale & Brinkmann 2015: 183).

4.3. Efterbehandling af empiri

I dette underafsnit giver jeg et indblik i, hvordan jeg har efterbehandlet mit indsamlede empiri, og hvordan min forskningsproces lever op til forskellige kvalitetskriterier for den forstående forskningstype.

Som beskrevet ovenfor, valgte jeg i min undersøgelse at indsamle empiri, mens jeg i en fortløbende erkendelsesproces gjorde mig tanker om, hvilke interessante temaer og problemstillinger, der kom til udtryk i interviewsene. På baggrund af de empiriske fund

besluttede jeg efterfølgende, hvilken teori der ville være interessant at anvende i analysen, og dermed kommer min induktive tilgang til udtryk (Ragin 1994: 15).

4.3.1. Klargøring af empiri

Klargøring af empiri til kvalitativ fortolkning kræver en gennemgang af det indsamlede materiale, for at afdække eventuelle fejlkilder og tage stilling til eksisterende/nye problemstillinger, samt en hel eller delvis udskrift af interviewoptagelser, alt efter aftale med interviewpersoner, den fortolkningsdybde problemstillingen kræver, dokumentationsrav, ressourcer med videre (Launsø et al 2011: 162-163).

Umiddelbart efter hvert interview gennemlyttede jeg interviewet og tilføjede detaljerede noter og citater, jeg fandt særligt præcise, ligesom jeg senere i analysen vendte tilbage til optagelserne, for at afsøge eventuelle uafdækkede pointer. Med udgangspunkt i den tid, jeg havde til udarbejdelsen af dette speciale, samt det faktum, at jeg har skrevet opgaven alene, fandt jeg det hensigtsmæssigt at undlade at transskribere interviewsene og i stedet holde mig til detaljerede noter og flere gennemlytninger. Ydermere var mine interviewpersoner indforståede med, at interviewene blev optaget på bånd, og der forelagde ingen aftale om genlæsning af interviews.

Ud fra noter og gennemlytning af interviews, identificerede jeg gennemgående tendenser, der gjorde det muligt at opdele empirien i tre overordnede tendenser, der dannede grundlaget for analysens opbygning. Disse vil blive præsenteret i kapitel 5.

4.3.2. Kvalitetskriterier

Gyldighedskriteriet hos den forstående forskningstype indeholder ifølge Launsø, Rieper og Olsen både et spejlkriterie (Kan den udforskede genkende sine meninger mm. i forskerens beskrivende fortolkning?) og et helhedskriterium (Medinddrager den reflektive fortolkning de sociale og institutionelle sammenhænge, som den udforskedes meninger mm. er indlejret i?). Resultaterne af fortolkningen må kvalificeres gennem argumentati-

on og diskussion, og anvendelsen bør bidrage til ny indsigt og ændringer hos de udforskede samt dybere indsigt i fænomenet for andre (Launsø et al 2011: 30-33).

Med udgangspunkt i den måde, jeg har udøvet forstående forskning på, der er blevet beskrevet i dette kapitel, har jeg gjort mit bedste for at tage udgangspunkt i de udforskedes forståelses- og fortolkningsverden ved på forhånd at erhverve mig viden om emnet, ved at have en lav grad af strukturering i mine interviews og ved at have en induktiv tilgang, hvor jeg har været åben over for de problemstillinger, der kom til udtryk i løbet af mine interview og først bagefter belyse disse teoretisk.

Med indsamling af viden på området på forhånd, samt med udgangspunkt i min eksisterende viden på området, har jeg ligeledes været opmærksom på de sociale og især institutionelle sammenhænge, de udforskedes meninger, er indlejret i. Denne opmærksomhed fik jeg i kraft af min erhvervede viden om velfærdsstatens opbygning og forskellige forståelser for civilsamfundet, da disse skaber rammerne for den kontekst, de udforskedes meninger er en del af. Samtidig har jeg været opmærksom på, at interviewpersonerne var en del af forskellige dele af civilsamfundet, fra mindre (Den Nye Havn,) til mellemstore (Sager der Samler) til landsdækkende (Dansk Flygtningehjælp) initiativer, hvilket jeg har sat i sammenhæng med de pointer, de forskellige interviewpersoner kom med.

Med inddragelse af eksisterende forskning på området og diverse teorier om emnet, vil jeg i analyseafsnittet højne generaliserbarheden, da problemstillinger fra empirien her vil blive sat ind i en større sammenhæng og gennem argumentation og diskussion blive kvalificeret på en måde, så den indsamlede viden kan bidrage til en dybere indsigt for andre. Jeg vil blandt andet med inddragelse af systemteori og teori om organisation teoretisere en forståelse for potentiale for samarbejder mellem staten og civilsamfundet, ligesom jeg inddrager litteratur og teori om civilsamfundet og civile handlinger. Dette vil belyse, hvordan interviewpersonernes udtalelser kan sættes ind i en større sammenhæng, hvor civile handlinger bliver organiseret i forskellig grad, og hvor de har forskellige udgangspunkter for at indgå i et samarbejde med det offentlige om løsningen af velfærdsopgaver. Således har jeg levet op til gyldighedskriterier og kriterier for genera-

liserbarhed for den forstående forskningstype.

5. Præsentation af empiri

I dette kapitel præsenterer jeg de tendenser i empirien, der er denne opgaves omdrejningspunkt. Først vil jeg dog give en kort beskrivelse af de forskellige initiativer og organisationer fra civilsamfundet, som interviewpersonerne til dagligt er en del af, da dette vil give en vigtig baggrundsviden til at forstå den måde, interviewpersonerne definerer civilsamfundets rolle i løsningen af velfærdsopgaver.

5.1. Initiativer og organisationer fra civilsamfundet repræsenteret i empirien

I dette afsnit præsenterer jeg tre initiativer og organisationer, der er repræsenteret i empirien med det formål at give en relevant baggrundsviden til at forstå konteksten for de tendenser fra empirien, der efterfølgende vil blive præsenteret.

5.1.2. Sager der Samler

Sager der Samler havde sin opstart, da en gruppe mennesker fra den professionelle verden, som havde et ønske om at samle folk på tværs, gik sammen om at skabe en platform, hvor man giver til hinanden. I dag beskriver Sager der Samler sig selv som et fællesskab, der fungerer som en platform for mennesker, som gerne vil løse et eller andet problem, forandre noget eller skabe noget der mangler med udgangspunkt i deres eget liv, fordi de selv er berørte af det (Natorp 2018: Bilag 4b). Initiativet indeholder en forening med ca. 80 medlemmer, der er et par hundrede mennesker involveret i forskellige ”sager”, og desuden består Sager der Samlers netværk af mange hundrede mennesker fra alle dele af lokalsamfundet inkluderende virksomheder, kommunen, regionen, foreninger og ganske almindelige borgere. Økonomien på stedet beskrives som et samenskudsgilde, der bliver suppleret med indtægter fra forskellige projekter, men man modtager ingen faste tilskud fra offentlige eller private puljer (sagerdersamler.dk 2018).

Følgende er eksempler på initiativer, der har haft deres opstart i Sager der Samler:

Vaskeriet: Øvebane for udviklingshæmmede, der har udviklet sig til en form for medborgerskabshus. Aktivistisk gentænkning af pædagogisk arbejde i øjenhøjde i et lokalsamfund med mennesker, som er marginaliserede som udgangspunkt. Stedet indeholder også en forretning, der er blevet en stor kapital for boligforeningen, der ligger på kanten af at være en ghetto og lige ved siden af Gellerupparken i Aarhus (Natorp 2018: Bilag 4b).

Social Sundhed: Studerende, som har taget initiativ til at lære at bidrage til at reducere ulighed i sundhed. De organiserer sundhedsfaglige studerende til at være brobyggere mellem socialt udsatte og sundhedsvæsenet. De er blevet en landsdækkende organisation, der arbejder på et meget højt niveau for næsten ingen midler og samtidig binder alle mulige dele af sundhedssystemet sammen (Natorp 2018: Bilag 4b).

Skraldecafeen: Kobler social og miljømæssig bæredygtighed. Eksempel på, hvordan man kan skabe nye veje ved at satse på menneskers egen autonomi og dybfølte ønske om at kunne klare sig selv og længsel efter den værdighed, der følger med. Nogle af initiativtagerne er nu ved at blive ansat i Skraldecafeen i flexjob (Natorp 2018: Bilag 4b).

5.1.2. Frivilligafdelingen Dansk Flygtningehjælp

Dansk Flygtningehjælp er en privat humanitær organisation og Danmarks største NGO på flygtningeområdet (Dansk Flygtningehjælp 1: 2018). Frivilligafdelingen administrerer de 4500 danskere, som er frivillige i organisationen. De frivillige tager del i aktiviteter med flygtninge og indvandrere, f.eks. lektiehjælp, pige- og drengeklubber, mentorskaber, netværksfamilier, jobklubber mm. I Dansk Flygtningehjælp ser man det frivillige arbejde som et vigtigt bidrag til den offentlige indsats for at sikre etniske minoriteter lige muligheder i det danske samfund, og kernen i Dansk Flygtningehjælps frivillige arbejde er gensidighed og ligeværdighed (Dansk Flygtningehjælp 2: 2018). Konsulenter er ansvarlige for organisationens frivilligrupper rundt om i landet, hvor Line Miller

Sukrow koordinerer 37 grupper med ca. 950 frivillige i Aarhus og omegn, og hvor hendes job går ud på at understøtte frivilligruppernes aktiviteter (Sukrow 2018: Bilag 1b).

5.1.1. Den Nye Havn

Den Nye Havn startede på initiativ af blandt andre Abdullah, da han manglede et sted at få svar på alle de spørgsmål man har, når man ankommer som ny borger i Danmark og i Aarhus. I starten var fokus på at give en god velkomst, når flygtninge kom til byen. I dag er endnu et fokuspunkt at støtte flygtninge i selv at blive frivillige, og at man gennem læring og introduktion til det danske samfund nedbryder barrierer og øger forståelsen for kulturforskelle. Den Nye Havn samarbejder med Integrationsnet (en del af Dansk Flygtningehjælp) for at udbrede budskabet om deres tilbud og ligeledes henviser Aarhus Kommune nye borgere til Den Nye Havn (Abdullah 2018: Bilag 3b).

5.2. Tendenser i empiri:

I dette afsnit vil jeg præsentere de overordnede tendenser, der fremtrådte i empirien. Med udgangspunkt i noter og gennemlytning af interviews, nedskrev jeg nogle interessante pointer, der gik igen i flere interviews (se bilag 6). Derefter samlede jeg disse pointer i nogle mere overordnede tendenser, som jeg derefter opdelte i følgende tre hovedtemaer. Disse hovedtemaer og tendenser skabte grundlaget for mit valg af teori, ligesom temaer og tendenser skabte mit grundlag for opbygningen af analysen. Dog vil den opmærksomme læser notere sig, at analysen indeholder mere en 3 afsnit, hvilket er et resultat af, at hvert af de tre hovedtemaer indeholder forskellig tyngde, og at nogle af dem derfor gav mening at bryde op i flere afsnit.

1. Velfærdsstatens udfordringer

Overordnede temaer i empiri:

- Staten og Aarhus Kommune ønsker at inddrage civilsamfundet i at løfte velfærdsopgaven, men de har svært ved at lade det foregå på civilsamfundets præmisser
- Der foregår en politisk debat om emnet, men den foregår hen over hovedet på civilsamfundet
- Hvis borgerne skal tage et medansvar, kræver det en vis grad af handlefrihed

2. Organisering og fællesskaber i civilsamfundet

Overordnede temaer i empiri:

- I den organiserede del af civilsamfundet findes den klassiske forståelse af frivillighed, der er rammesat af organisationer og som har lettere ved at "samarbejde" med det offentlige.
- Den organiserede del af civilsamfundet bliver i højere grad professionaliseret for at passe ind i samarbejder med det offentlige og skabe et så kvalificeret tilbud som muligt.
- I den uorganiserede del af civilsamfundet, der tager sit udgangspunkt på individniveau, findes fællesskaber af mennesker, som handler på problemstillinger, de møder i deres egen hverdag.
- Den uorganiserede del af civilsamfundet kan bidrage med noget unikt, når det kommer til fleksibilitet, fællesskaber, ligeværdighed, nærvær i relationen og mulighed for at tage fat, hvor et umiddelbart problem opstår
- Den uorganiserede del af civilsamfundet lægger i højere grad op til spontane og flygtige initiativer, der har svært ved at passe ind i det offentliges rammer for samarbejde.
- Det frivillige er anarkistisk og ustyrligt, hvilket kan udfordre samarbejder med det offentlige og en kvalitetssikring af arbejdet
- Der er masser af mennesker, som er villige til (og som allerede er i gang med) at påtage sig et ansvar for samfundets svageste

3. Inddragelse af civilsamfundet i det sociale arbejde

Overordnede temaer i empiri:

- Det er nogle forskellige former for omsorg, der er at finde i det offentlige og i det frivillige sociale arbejde.
- Tilsammen kan det offentlige og det civile samfund skabe en helhedsorienteret indsats til borgeren, som er svær for det offentlige at opretholde, sådan som velfærdsstaten udvikler sig.
- I civilsamfundets fællesskaber kan der i højere grad opstå et ligeværdigt møde mellem mennesker, da der her ikke er lige så meget fokus på at nå bestemte mål og overholde bestemte regler.
- Mennesker og omstændigheder, der bliver set som et problem i det offentlige, bliver set som en ressource i civilsamfundet.

6. Præsentation af teori

Dette kapitel tjener til formål at give et overblik over den teori, jeg har valgt skal danne grundlaget for en belysning af ovenstående tendenser i empirien i det efterfølgende analyseafsnit. Ligeledes vil jeg give et indblik i mine tanker bag udvælgelsen af netop disse teoretikere. Det teoretiske grundlag vil blive uddybet løbende, efterhånden som problemstillinger bliver præsenteret i analysen.

6.1. Omsorg, system og organisation

I ”Frivillighedens logik og dens politik” (2014) tager Anders La Cour udgangspunkt i forskellige måder at definere det frivillige sociale arbejde på. Ligeledes ønsker La Cour at undersøge, hvordan frivillighed gøres til genstand for politik med udgangspunkt i den frivillighed, der ifølge ham forventes mest af i dag: den personrettede frivillige sociale indsats. Bogen ønsker at komme nærmere en forståelse for og identificering af kendetegn, der er karakteristiske for frivilligheden, og som adskiller den fra den form for omsorg, der fungerer på markedets og bureaukратиets præmisser (La Cour 2014: 8-9).

For at undersøge dette inddrager La Cour Niklas Luhmann og anvender hans systemteori, for derudfra at karakterisere omsorgssystemer - og organisationer, da teorien ifølge La Cour tilbyder et nyt ståsted at iagttage frivilligheden fra med udgangspunkt i formel og uformel omsorg (La Cour 2014: 24). Jeg har valgt at inddrage af Niklas Luhmanns forelæsningsrække ”Indføring i systemteori” (2002), for at inkludere de grundlæggende tanker om systemteori og dermed grundlaget for La Cours anvendelse af dette udgangspunkt.

Ovenstående teoretiske grundlag vil i analysen blive brugt til at belyse tendenser fra empirien omhandlende civilsamfundets modtagelse af det offentliges forsøg på at mobilisere civilsamfundet til et fælles ansvar for løsningen af velfærdsopgaver. Teorierne vil bidrage med en forståelse for civilsamfundets præmis for at indgå i eventuelle samarbejder i den sammenhæng, og for hvordan forskellige udgangspunkter påvirker muligheden for samarbejde. Ligeledes vil jeg bruge La Cours tanker om formel og uformel

omsorg til at belyse civilsamfundets potentiale i forhold til udførelsen af anerkendende socialt arbejde.

6.2. Civile handlinger

I artiklen "Top-Down Civic Projects Are Not Grassroots Associations: How The Differences Matter in Everyday Life" af Nina Eliasoph (2009) ønsker Eliasoph at skabe klarhed i de forskellige begreber, der bruges til at beskrive de organiseringer i civilsamfundet, der er åbne for enhver og ofte midlertidige, og hvor man ofte referer til deltagerne som værende "frivillige". Eliasoph vil belyse afgørende forskelle mellem den klassiske forståelse af frivillighed og denne nye form. Denne distinktion er ifølge Eliasoph vigtig, for ikke at komme til at forlange noget af organisationerne, som de ikke kan og samtidig ignorere, hvad de er gode til. Med en definition af civil handling, gives der ifølge Eliasoph rum til, at civile handlinger kan foregå i alle typer organisationer i modsætning til klassiske beskrivelser af civilsamfundet som værende "ikke marked", "ikke stat" og "ikke familie" (Eliasoph 2009: 294).

Dette teoretiske udgangspunkt vil i analysen blive brugt til at belyse tendenser i empirien omhandlende civilsamfundets selvforståelse og den type civile handlinger, der findes eksempler på i empirien. Teoriens beskrivelse af potentialer og begrænsninger for de civile handlinger bidrager med en forståelse for, hvordan civilsamfundet opfatter sig selv, og for hvordan rammerne, de civile handlinger bliver tilbudt af det offentlige, påvirker de civile handlingers form, potentiale og begrænsninger.

6.3. Det gode sociale arbejde

Med udgangspunkt i anerkendelsestanken som ideal for det sociale arbejde, beskriver Peter Høilund og Søren Juul i "Anerkendelse og dømmekraft i socialt arbejde" (2005), hvad de forstår ved "godt socialt arbejde". Ifølge Høilund og Juul er grundbetingelsen for det gode sociale arbejde, at der er et minimalt fællesskab mellem borgeren og socialarbejderen, hvor socialarbejderen skal kæmpe for, at den anden føler sig anerkendt.

Her er udgangspunktet socialarbejderen som menneske og derefter som fagperson (Høilund & Juul 2005: 154).

Jeg inddrager ovenstående teori om det gode sociale arbejde for at belyse tendenser i empirien omhandlende civilsamfundets særegenhed og potentielle bidrag til at løse velfærdsopgaven og i den sammenhæng bidrage til det sociale arbejde. Her vil teorien bidrage med en forståelse for, hvad der skal til, for at det sociale arbejde fører til menneskelig opblomstring og civilsamfundets potentiale herfor.

7. Analyse

I dette kapitel vil jeg med udgangspunkt i den præsenterede empiri og tendenser i dette belyse civilsamfundets rolle i løsningen af velfærdsopgaver og dettes potentiale i forhold til det sociale arbejde. Med inddragelse af den præsenterede teori samt udgivelser fra Aarhus Kommune og Regeringen samt litteratur omhandlende civilsamfundet og velfærdsstaten, vil diverse problemstillinger og tendenser blive belyst og dermed skabe en dybere forståelse for de mekanismer, der er i spil, hvis forskellige arenaer som det offentlige og civilsamfundet skal samarbejde om en fælles opgave. Således vil dette kapitel samlet set besvare dette speciales problemformulering, hvilket vi blive præsenteret i en sammenfattet form i kapitel 8.

7.1. Forventninger til civilsamfundet

I dette afsnit undersøger jeg den del af dette speciales problemstilling, der omhandler hvilke forventninger der findes til civilsamfundet og hvordan sådanne forventninger formuleres og modtages. Ligeledes undersøger jeg, hvordan magt er en faktor i den politiske kommunikation fra Aarhus Kommune og Regeringen, hvordan denne bliver anvendt i det offentliges forventninger til civilsamfundet, og hvilken indflydelse brugen af magt har på mulighederne for at mobilisere civilsamfundet til at bidrage i løsninger på velfærdsområdet. Samlet set vil dette give et grundlag til at forstå, hvilke vilkår civilsamfundet har for at spille en rolle i at løfte velfærdsopgaver.

Med udgangspunkt i debatindlæg og interviews med aktører fra civilsamfundet vil jeg belyse ovenstående ud fra Thomas Boje og Nina Eliasophs forståelser af civilsamfundet og civile handlinger samt Thomas La Cours beskrivelse af frivillighed og anvendelse af magt-begrebet, med inddragelse af ”Strategi for et stærkere civilsamfund” (2017) og debatoplægget ”Kommune Forfra – Aarhus gentænker velfærden” (2015).

7.1.1. Et civilsamfund af civile handlinger

Som præsenteret i afsnit 2.1., beskriver Boje, hvordan den klassiske forståelse af civilsamfundet som værende ”ikke marked”, ”ikke stat” og ”ikke familie” i dag er blevet underlagt nogle vilkår, der forsøger at indkapsle civilsamfundet som noget, der så vidt muligt passer ind på markedets og velfærdsstatens vilkår, således at det bliver nemmere at inddrage det civile samfund i produktionen af billigere løsninger for velfærdsstaten (Boje 2017: 66). Også i ”Frivilligundersøgelsen 2017” italesættes civilsamfundet som en sektor, der i stigende grad bliver set som et relevant supplement i løsningen af nogle af velfærdsstatens opgaver og problemer (Rambøll 2017: 1).

Disse beskrivelser af civilsamfundet vil give en interessant vinkel til dette speciales problemstilling i forhold til at belyse civilsamfundets rolle i at løfte velfærdsopgaven og til en forståelse af det offentliges forventninger og civilsamfundets tilpasninger til disse. Denne analyse vil blive udfoldet i de følgende underafsnit, men først vil jeg inddrage Nina Eliasophs beskrivelse af civile handlinger.

Ifølge Eliasoph, må man i højere grad fokusere på civile handlinger, hvis man skal forstå civilsamfundets sande, frie karakter. De civile handlinger defineres som værende handlinger, hvor deltagerne i fællesskab opdager og arbejder med en delt problemstilling. Denne definition giver rum til, at civile handlinger kan foregå i alle typer organisationer i modsætning til klassiske beskrivelser af civilsamfundet, og således forstås den civile sfære ikke som en afgrænset gruppe af organisationer men snarere som en måde at tale og handle på (Eliasoph 2009: 294). Eliasophs definition af civile handlinger vil i de følgende underafsnit bidrage til en forståelse af de interviewede repræsentanter fra civilsamfundets måde at forstå deres egen rolle på og til at belyse den form for civile handlinger, forskellige dele af civilsamfundet er et udtryk for.

7.1.1.1. Ansvar, pligt og civilsamfundets autonomi

Som medstifter af Sager der Samler Paul Natorp udtrykker det i mit interview med ham, fødes man som borgere i det danske samfund ind i en kontrakt, der indeholder både et ret og et pligt perspektiv. Denne kontrakt indeholder ydermere et frihedsrum, der ikke

handler om at være fri *fra* noget, men at være fri *til* noget. Demokrati er ikke bare ytringsfrihed men også handlingsfrihed til at ændre sin egen livssituation og også til at skabe noget, der kan have værdi for andre og det fælles bedste. Sager der Samler kalder sig politiske, hvilket blandt andet handler om, at de vil mobilisere den forandringskraft der ligger i et hverdagsliv og på den måde koble det til en ansvarlighed og et ejerskab. Dette kræver en indflydelse og en magt over eget liv - *Jo mere ansvar man tager, jo mere indflydelse bliver man også nødt til at have* (Natorp 2018: Bilag 4.2.).

I ”Strategi for et stærkere civilsamfund” (2017) beskriver Børne- og Socialministeriet civilsamfundet som en afgørende faktor for at bevare et sammenhængende samfund, hvor alle borgere påtager sig et ansvar, da: ”Et stærkt civilsamfund udgør fundamentet for et samfund, som er kendetegnet ved frivillige fællesskaber, personligt ansvar og sammenhængskraft” (Børne- og Socialministeriet 2017: 4). Ifølge ministeriet handler frivilligt arbejde om, at den enkelte borger påtager sig et ansvar og således udøver sit aktive medborgerskab, hvilket styrker sammenhængskraften i samfundet. Ligeledes er det et mål for ”Sammenhængsreformen”, som strategien er en del af, at styrke civilsamfundets rolle i velfærdssamfundet (Børne- og Socialministeriet 2017: 4-6). Den del af civilsamfundet, Børne- og Socialministeriet ønsker at mobilisere er altså de frivillige fællesskaber og ministeriet forstår således civilsamfundet ud fra en klassisk forståelse, hvor de frivillige fællesskaber og organisationer er helt centrale aktører. Ministeriet betragter de frivillige fællesskaber som afgørende for at muliggøre, at flere borgere vil tage et større ansvar og påtage sig en rolle i velfærdssamfundet. Der lægges vægt på, at en øget deltagelse vil styrke sammenhængskraften, som er et vigtigt fundament i vores samfund.

Sammenfattende viser ovenstående, at der er udfordringer i definitionen af civilsamfundet og hvad, det kan bidrage med i velfærdsstaten. Ekspertter på området som Boje og Eliasoph belyser hver sin side af civilsamfundet som værende nogle fysiske rammer bestående af civile handlinger. Når Børne- og Socialministeriet opfordrer civilsamfundet til at tage en større del af ansvaret for at skabe sammenhæng i samfundet, bliver der i høj grad sat lighedstegn mellem civilsamfund og frivillighed, og der ligges ikke skjul på, at man ser det som den enkelte borgers pligt at bidrage, hvor man kan. Netop en

sådan pligt påtaler Natorp også, når han som en repræsentant fra de civile samfund i Aarhus beskriver sin egen forståelse af ret og pligt i vores samfund. Her lægger han vægt på vigtigheden af, at man som borger er fri til at ændre sit eget og andre menneskers liv gennem handling. Samtidig understreger han, at en helt afgørende faktor for, at man som borger kan tage et større ansvar i samfundet er, at man samtidig får en reel medindflydelse. Det er således et kompliceret udgangspunkt, når staten ønsker at mobilisere frivillighed under begrebet ”civilsamfundet”, som om de to er synonyme. Civilsamfundet rummer et potentiale for medansvar i at løfte nogle tunge opgaver i vores samfund, men et sådant ansvar kan blive kompliceret ved ønsket om medindflydelse, da civile handlinger ikke nødvendigvis kan organiseres inden for de faste rammer, der karakteriserer de statslige institutioner og i højere grad også den frivillige verden.

Også i det kommunale regi findes der et ønske om, at inddrage civilsamfundet i løsnin-gen af velfærdsopgaver. I de følgende afsnit 7.1.2. vil jeg belyse, hvordan man i Aarhus kommune taler om civilsamfund og frivillighed og undersøge, hvilke typer civile handlinger, en sådan italesættelse lægger op til ud fra La Cours anvendelse af magt-begrebet.

7.1.2. Den paradoksale magt i det politiske system

Ifølge Anders La Cour er der usikkerhed omkring, hvordan det frivillige sociale arbejde skal defineres, og derfor tager bogen ”Frivillighedens logik og dens politik” (2014) udgangspunkt i forskellige måder at definere det frivillige sociale arbejde på. Ligeledes ønsker La Cour at undersøge, hvordan frivillighed gøres til genstand for politik med udgangspunkt i den frivillighed der ifølge ham forventes mest af i dag: den personrettede frivillige sociale indsats, da det er den, der gang på gang fremhæves som værende eksemplarisk, når det gælder om at aflaste den offentlige velfærdsindsats – ”Den personrettede sociale indsats dækker over den omsorg, der sigter på at give enkelte eller grupper en øget velfærd og omsorg, og som indbefatter en direkte ansigt-til- ansigt kontakt” (La Cour 2014: 8).

La Cour inddrager Niklas Luhmanns forståelse af magt i forhold til det politiske system, hvor det politiske blik iagttages gennem den samme forskel: Hvem der er de styrede og

hvem der er de styrende. Det politiske system kan sætte omverdensbetingelser for f.eks. udøvelse af omsorg, men kun omsorgssystemet kan beslutte, hvordan omsorgen skal komme til udtryk. Dette fører til, at den politiske magt ikke altid opleves som særlig magtfuld, fordi det er op til den enkelte institution selv at afgøre, hvordan kollektive beslutninger binder den. Det bliver derfor afgørende, hvordan de styrede evner at styre sig selv, og politisk styring er på den måde en styring af andres selvstyring. Statens rolle bliver således frem for tvang, at tale til de styredes ansvarlighed og samtidig klæde de styrede på til selv at kunne påtage sig et ansvar. For den styrede handler det om at udnytte sin selvstyringskapacitet og samtidig fremstå troværdig og ansvarlig i den styredes blik. Det er vigtigt at den magtunderlegne aldrig er fuldstændig eksplicit omkring, hvad denne vil have den magtunderlegne til at gøre, da en sådan præcisering ikke ville give den magtunderlegne rum til refleksion og selvfortolkning (La Cour 2014: 109-112).

Samlet set giver La Cours inddragelse af Luhmanns magtbegreb et værktøj til at forstå Aarhus Kommune og Regeringens måde at italesætte inddragelse af civilsamfundet på velfærdsområdet på. Ligeledes kan begrebet give en forståelse for tendenser i empirien, hvor repræsentanter fra civilsamfundet giver udtryk deres forståelse af den kommunikation, der udgår fra Aarhus Kommune omhandlende civilsamfundet. I de følgende underafsnit, vil dette blive belyst.

7.1.2.1. Den kommunale velfærds gavebod

Aarhus Kommune udgav i samarbejde med Mandag Morgen i slut 2015 et debatoplæg med navnet ”Kommune Forfra – Aarhus gentænker velfærden”, der i dette afsnit vil blive brugt til at illustrere, hvordan kommunen forsøger at mobilisere civilsamfundet i løsningen af velfærdsopgaver.

Debatoplægget blev lavet som startskuddet til en debat om, hvordan fremtidens velfærd skal se ud, og hvilken rolle kommunen skal spille i den. Initiativet blev taget med udgangspunkt i kulturhovedstadsåret, da men så dette som en mulighed for at gentænke velfærden, og debatoplægget skulle vise den retning, man ville sætte med arbejdet med velfærd i Aarhus og viser eksempler på, hvordan man ønsker at blive bedre til at få bor-

gere, organisationer, foreninger og virksomheder til at tage del i velfærdsopgaven (Mandag Morgen og Aarhus Kommune 2015: 7-8). Borgmester i Aarhus Kommune Jacob Bundsgaard (S) påpeger, at der er brug for, at der findes andre måder at løse velfærdsopgaven på, end ved brug af økonomiske ressourcer (Mandag Morgen og Aarhus Kommune 2015: 11). Kommunen har efter eget udsagn fejlagtigt, men i bedste mening, vænnet århusianerne til at forvente kommunal service og dermed overflødiggjort det private initiativ. Dette vil kommunen gøre op med: ”Nu skal vi som kommune træde et skridt tilbage og lade borgerne komme til” (Mandag Morgen og Aarhus Kommune 2015: 7). Bundsgaard beklager, at man fra kommunens side har begået den fejl, at man har tænkt velfærden som en standardydelse, som kun kommunen kan levere – ”som om vores samfund var en butik” (Mandag Morgen og Aarhus Kommune 2016: 9). Ifølge ham er der ingen vej udenom, hvis der skal skabes en bedre velfærd og et bedre samfund – borgerne skal engagere sig og bidrage til lokalsamfundet, og de må vænne sig til, at tingene ikke i samme grad som før bliver gjort for dem (Mandag Morgen og Aarhus Kommune 2015: 16).

Modsat forpligter kommunen sig til, at være lydhøre over for borgerne. Dette kommer ifølge Bundsgaard blandt andet til udtryk i etableringen af et Medborgerskabsudvalg, hvor borgere i samarbejde med politikere er med til at formulere politik – blandt andet Aarhus’ medborgerskabspolitik (Mandag Morgen og Aarhus Kommune 2015: 16). Formålet med Aarhus’ medborgerskabspolitik er, at ”fastholde og udvikle et socialt, økonomisk og bæredygtigt velfærdssamfund.”, hvilket kræver, at alle borgere, medarbejdere, virksomheder, foreninger og politikere gentænker måden, man er sammen om Aarhus på (Aarhus Kommune 2015).

Med inddragelse af magtbegrebet, får man en forståelse for Aarhus Kommunes måde at forsøge at mobilisere civilsamfundet på i løsningen af velfærdsopgaver og hvilke forventninger til civilsamfundet, dette er et udtryk for. Her handler det i Aarhus Kommunes tilfælde om at få borgerne til at påtage sig et ansvar for velfærden i byen, og få dem til at gøre det på en måde, der stemmer overens med kommunens forestillinger. I ”Kommune Forfra” taler Aarhus Kommune i høj grad til borgernes fornuft, når de beskriver, hvordan kommunen ufrivilligt har overflødiggjort lokale initiativer og gjort

borgerne passive og afhængige af ydelser og services. Der lægges i høj grad vægt på et fælles ansvar for byen – en tendens der også er at finde i Børne- og Socialministeriets ”Strategi for et stærkere civilsamfund”. Den måde at tale til borgerne på, kan forstås som et forsøg på at styre dem på en måde, hvor Regeringen og Aarhus Kommune forbliver i en magtposition. Dette gøres ved at udstede nogle meget brede rammer for, hvad de ønsker af borgerne, samtidig med at der ikke lægges skjul på, hvad der overordnet er forventningen. Ved at tale til borgernes fornuft og ansvarsfølelse for fællesskabet og med fraser som ”kommunen er os alle sammen” flyttes fokus fra, at det rent faktisk er det offentlige, der beder civilsamfundet om at påtage sig en opgave. I stedet fremstår det i bedste fald som om, det er en logisk følge af den måde, vores velfærds-samfund udvikler sig.

Når Aarhus Kommune opretter et medborgerskabsudvalg, gøres dette for at skabe et forum, hvor borgerne selv kan fortolke og skabe deres egen forståelse af de ønsker, kommunen kommer med. Ønsket er at styrke borgernes selvstyringskapacitet og kommunens magtposition, men der kan sættes spørgsmålstegn ved, hvor frie rammerne i et sådant medborgerskabsudvalg nedsat af kommunen er. Godt nok er halvdelen af medlemmerne af udvalget frivillige borgere, men den anden halvdel består af politikere, som på den måde har mulighed for at have en stor indflydelse på udvalgets arbejde og på, om det nogensinde bliver til andet end luftige snakke om, hvad man ønsker sig for Aarhus.

I det følgende vil jeg inddrage interviews og debatindlæg fra repræsentanter fra civilsamfundet, for at konkretisere, hvordan civilsamfundet ser dets egen rolle i forhold til at bidrage til løsningen af velfærdsopgaver og relatere dette til ovenstående pointer omhandlende Aarhus Kommune og Regeringen forventninger til civilsamfundet.

7.1.2.2. Topstyring versus borgerinddragelse

Socialrådgiver, sociolog og frivillig Inge Marie Skaarup lavede i slutningen af 2017 en kronik på Stiften.dk, hvor hun taler ind i den debat, ”Kommune Forfra” lagde op til. Ifølge Skaarup lægget der op til en debat om en helt anden måde at se kommune,

samarbejde og arbejdsfordeling mellem politikere og det civile samfund på. Hun opponerer imod, at der skulle være noget nyt i at inddrage borgerne, og man bør derfor ikke skabe en ny kommune i Aarhus men bygge videre på den, man allerede har, hvor frivillige altid har spillet en rolle. Overskriften ”Kommunen er os alle sammen” er ifølge Skaarup både forjættende og forførende. Det er et stykke hen ad vejen rigtigt, da vi alle som borgere er en del af det civile samfund. Men der findes også områder, der indebærer forskellige former for myndighed, magt, forpligtigelser, rettigheder og ansvar alt efter, hvem man er (Skaarup 2017). Denne medinddragelse og åbenhed kommunen italesætter kan ifølge Skaarup være svær for den enkelte borger at få øje på – ”Centralisering og topstyring rimer bare ikke på borgerinddragelse, samskabelse og engagement.” (Skaarup 2017). I mit interview med Skaarup, uddyber hun sine tanker om, hvad der er kommunens ansvar over for borgeren, hvor de basale behov ifølge hende skal sikres opfyldt af det offentlige, mens borgerne skal have den hjælp, de har brug for, når de har brug for den. Det offentlige har ifølge Skaarup ikke mulighed for at give en helhedsorienteret behandling af borgeren (selvom det er hensigten), og her kan det civile samfund måske bidrage (Skaarup 2018: Bilag 5.2).

Også Natorp giver i mit interview med ham udtryk for, at der er ved at ske forandringer i forhold til, hvad der hører en livsverden til og hvad, der hører en forvaltning til. Ifølge ham er det vigtigt, at overgangene raffineres, og han er enig med Skaarup i, at det er vanskeligt at samarbejde med en kommune, der siger ”Vi er alle sammen kommunen” og samtidig forvalter langt størstedelen af ressourcerne, da det ifølge ham skaber en utydighed i kommunikationen. Natorp har et ønske om gennem Sager der Samler at koble udviklingen af velfærd og gentænkning af det politiske system, men det er ifølge ham ikke givet, at disse veje er åbne på forhånd - *Der er masser af invitationer til at blive frivillige men tilsvarende få invitationer til at være med til at præge den politiske samtale* (Natorp 2018: Bilag 4b). Sager der Samler blev taget godt imod i starten af Aarhus Kommune, men efterhånden som Aarhus Kommune har modnet sine egne agendaer for medborgerskab, er distancen, som Natorp ser det, blevet større. Der er kommet flere tilbud på samarbejder på det konkrete, udførende plan, men det er blevet sværere at komme ind i samtalen om medborgerskabsstrategierne. På den ene side bli-

ver Sager der Samler omtalt som flygtige, og på den anden side oplever de, at de bliver taget for givet som nogen af dem, der har ressourcer og altid tropper op til ting for kommunen. I interviewet referer Natorp til ”Kommune Forfra”, som en strategisk envejs kommunikation fra kommunen. Efter hans opfattelse, er kommunen ikke reelt interesseret i at få en respons, men mere i at overbevise borgerne om deres egen agenda, der kræver en stor ansvarstagen fra borgeren. Der mangler et rum til at føre debatten, og hvis et sådant rum ikke er givet af kommunen, ender det med, at man må tilkæmpe sig det og dermed nemt havner som opposition (Natorp 2018: Bilag 4b.)

Magt spiller ifølge Natorp også en stor rolle i muligheden for indflydelse, og samskabelse ved inddragelse af frivillige i kommunale arbejdsopgaver er ikke givet. Dermed ser han det som en udfordring at bruge begrebet ”frivillig” og den klassiske forståelse af det, hvor det handler om at få organiseret noget arbejde i små bidder, og hvor man skal motivere nogle frivillige gennem en ”få arbejdet gjort”-logik. Her følger der ofte et stærkt hierarki med og tydelige definitioner af, hvem der er de frivillige, og hvem der er brugerne. Dette skærmer ifølge Natorp for den transformative logik, Sager der Samler er fortalere for, hvor alle er aktører. I Sager der Samler ønsker man at åbne samtalen op og være en del af den fra et tidligt stadie frem for bare at få udstukket en ramme. Sproget og bevidstheden skal åbnes op, så frivillighed, medborgerskab, aktivisme osv. ikke bare havner i samme gryde under navnet ”samskabelse”, for det er det ikke nødvendigvis. Hvis man tillader dette, risikerer man at de klassiske magthavere kører noget hen over hovedet på én, som ikke altid er i orden. (Natorp 2018: Bilag 4.2.).

Ansvar og medindflydelse

Skaarup og Natorp repræsenterer som medstiftere og deltagere i borgerdrevne initiativer en del af det aktive civilsamfund, der er at finde i Aarhus. De er nogle af dem, som allerede er i gang med at påtage sig opgaver i lokalsamfundet i kraft af deres nuværende og tidligere arbejde på vinterherberg, sommerlejligheder, kvindehus og diverse aktiviteter i Sager der Samler med bl.a. socialt udsatte borgere. De har i en årrække arbejdet med og for kommunen og har erfaring med den retorik, kommunen anvender i disse sammenhænge.

Når Skaarup og Natorp stiller sig kritiske over for den måde Aarhus Kommune italesætter deres planer i ”Kommune Forfra”, lufter de ligeledes en bekymring for, at kommunens fokus på frivillighed vil skabe dilemmaer i forhold til, hvem der har ansvaret i konkrete situationer og sætter ligeledes spørgsmålstegn ved, hvorvidt borgerne får reel gevinst af en øget borgerinddragelse, når der samtidig er en høj grad af topstyring i kommunen. Skaarup lægger meget vægt på, at det er vigtigt, at borgerne får de tilbud, de har ret til, og at kommunen ikke glemmer *deres* ansvar. Natorp påtaler i samme tråd en bekymring for brugen af begrebet ”frivillighed”, da det er et begreb, der kan fortolkes på mange måder, og som ofte automatisk kobles sammen med en tillid til, at der samtidig vil være samskabelse til stede. Det er ifølge ham langt fra altid tilfældet, og hans erfaring er, at kommunen nogle gange kommer til at køre noget henover borgerne i en hensigt om samskabelse og medinddragelse. Ydermere oplever de i Sager der Samler, at kommunen har sin egen agenda med at inddrage initiativer og mennesker fra civilsamfundet og ikke nødvendigvis er villige til at gøre det på civilsamfundets præmisser og gennem en åben debat.

Ud fra en forståelse af magt som værende afhængig af de styrendes evne til at få de styrede til at styre sig selv, opstår der her en udfordring for Aarhus Kommune. Hvis civilsamfundet bliver i tvivl om, om borgerne risikerer at miste rettigheder og de tilbud, der følger med disse, har kommunen enten ikke kommunikeret klart nok, eller også er de blevet gennemskuet på en måde, som det bliver svært at skabe et godt samarbejde på baggrund af. Samtidig gør udfordringerne ved brugen af begrebet ”frivillighed” samt konkrete erfaringer med samarbejder med kommunen, at der opstår skepsis omkring civilsamfundets reelle mulighed for at få indflydelse og for selv at tolke og implementere kommunens ønsker ud fra deres egen logik. Hvis der allerede fra starten er udfordringer i kommunens måde at formidle sine ønsker og håb for civilsamfundets inddragelse på, opstår der en magtforskydning, hvor rammerne civilsamfundet skal handle inden for er for uklare og dermed bliver et samarbejde på kommunens præmisser udfordret.

Både Natorp og Skaarup taler ind i problemstillingen ved de mange begreber, der knytter sig til civilsamfundet, og hvordan fortolkninger af disse kan skærme for det potentiale, der ligger i civilsamfundet. Natorps kritik af begreberne illustrerer udfordringerne

ved, at frivilligheden i civilsamfundet, som Boje også nævner, er blevet underlagt en markedsrationalitet, der gør, at frivilligheden gerne skal være så styret og organiseret som muligt. Især i samarbejdet med det offentlige, kommer dette til udtryk, da kommune og stat i høj grad er kendt for at være styret af regler og retningslinjer. Dette kommer ligeledes til udtryk, i Natorps kritik af kommunens agenda med ”Kommune Forfra”, der lægger op til debat, uden at der bliver givet en reel mulighed for at føre denne debat på borgernes præmisser. Ydermere gør en fokusering på det civile samfund som et fysisk rum frem for på de civile handlinger i Eliasophs optik, at man ikke har blik for de civile handlingers sande potentiale men i stedet forsøger at indkapsle dem i en bestemt forståelse af, hvad det skal kunne.

7.1.3. Sammenfatning

I dette afsnit 7.1., har jeg belyst, hvordan en forståelse af civilsamfundet som en ramme præget af karaktertræk fra det offentlige i form af strukturering og professionalisering indeholdende civile handlinger, der bærer præg af den sammenhæng, de udføres i, kan anvendes til at opnå en forståelse for civilsamfundets rolle i at løfte velfærdsopgaven i Danmark. Med en forståelse af magt omhandlende de styredes evne og mulighed for selvstyring, har jeg med anvendelse af interviews og debatindlæg belyst, hvordan repræsentanter fra civilsamfundet i Aarhus tager imod kommunens forsøg på en mobilisering af civilsamfundet. Samlet set har dette givet et grundlag til at forstå, hvilke vilkår civilsamfundet har, for at spille en rolle i at løfte velfærdsopgaver, hvilket jeg vil tage udgangspunkt i i de følgende afsnit, for at belyse forskellige dele af civilsamfundet og disses forskellige forudsætninger i forhold til at løfte velfærdsopgaven.

7.2. Et opdelt civilsamfund

I forrige afsnit tydeliggjorde jeg, hvordan Aarhus Kommune og Staten italesætter civilsamfundet og det fælles ansvar, der ifølge dem knytter sig til dét at være borger i Danmark. Samarbejdet om velfærdsopgaver kan således ligge til grund for, at Regeringen

og Aarhus kommune har en forståelse af civilsamfundet, der vil gavne et sådant samarbejde.

I dette afsnit vil jeg undersøge, hvordan man kan opdele civilsamfundet ud fra graden af organisering og professionalisering, der er til stede og fremhæve hvilke karakteristika, der knytter sig til disse forskellige dele af civilsamfundet. Jeg vil tage udgangspunkt i tendenser i min indsamlede empiri omhandlende professionalisering af dele af civilsamfundet. Med inddragelse af La Cours forståelse af frivillighed og forskellige forståelser af civilsamfundets rolle og måde at fungere på, vil dette afsnit bidrage til en forståelse for forskellige potentialer og udfordringer i at inddrage civilsamfundet i løsningen af velfærdsopgaver.

7.2.1. Professionalisering af det organiserede civilsamfund

Ifølge Boje repræsenterer civilsamfundet både organisationer og foreninger, der institutionaliserer interesser og diskurser inden for offentlighedssfæren og uformelle ikke-organisatoriske former for sociale, politiske og kulturelle aktiviteter, der finder sted i den offentlige sfære (Boje 2017: 44). Ifølge La Cour er frivillighed en del af det organiserede civilsamfund, hvor organisationer og foreninger administrerer det frivillige arbejde (La Cour 2014: 9). Frivillige organisationer har ikke længere monopol på frivilligheden, og dermed findes der heller ikke længere nogen central institution, der kan sikre en klar afgrænsning mellem frivillighed og alt andet. Dette har medført, at der er mange forskellige organisationer, der forsøger at påtage sig denne rolle. (La Cour 2014: 20-21).

Ud fra ovenstående karakteristika ved dominerende måder at forstå frivillighed på, vil jeg i det følgende tage udgangspunkt i, at den forståelse af frivilligheden, der omhandler en professionaliseret indsats, knytter sig til den mere organiserede del af civilsamfundet. Dette udgangspunkt vil jeg anvende til at belyse tendenser i empirien omhandlende en øget inddragelse af det civile samfund, samt den stigende grad af professionaliseret strukturering omkring dette. Samlet vil dette give en forståelse for den mere organiserede del af civilsamfundet mulighed for at bidrage til løsningen af velfærdsopgaver.

7.2.2. Fælles mål og fælles ansvar i det organiserede civilsamfund

Regionskonsulent i frivilligafdelingen i Dansk Flygtningehjælp i Aarhus Line Miller Sukrow udtaler i mit interview med hende, at det for hende er tydeligt, at det frivillige arbejde er mere inde over offentlige opgaver på det sociale område end tidligere. Grænsen mellem hvad, der er en kommunal ydelse, og hvad der er frivilliges opgaver er ifølge Sukrow blevet mere udvisket. Hun reflekterer over, at det måske ikke i sig selv er nyt, at de frivillige er inde over kommunale opgaver, men det er nyt, at man taler så meget om det og, og man er begyndt at se på det på åen anden måde. Fra at tale om, hvad man må og ikke må, er der ifølge hende kommet mere debat om, hvad der giver mening for os samlet. Ikke kun fra kommunens side, organisationerne er også blødt mere op og kan se ideen i samarbejder. Der er kommet mere debat om, hvad der er kommunens rolle, og hvad der er de frivilliges rolle, og Sukrow oplever en øget holdning om, at vi må hjælpe hinanden, fordi vi ikke kan vente på at systemet gør det (Sukrow 2018: Bilag 1.2.).

Bestillingsarbejde og den frie vilje

Sukrow nævner, hvordan det kan være en udfordring at finde frivillige, som lever op til kommunens krav, og det kan ifølge hende i det hele taget være svært at lave aftaler, da det er svært at stille garantier, når det er frivillige, som skal levere varen. Her henviser hun til Dansk Flygtningehjælps aktivitet Netværksfamilier, som kommunen rigtig gerne vil samarbejde omkring, da de kan se, at netværk er afgørende for at lykkes med integration i lokalområderne. Efter den store flygtningestrøm i 2015 blev arbejdet med koordineringen af Netværksfamilier i Aarhus så krævende, at det ikke kunne håndteres af frivillige og Dansk Flygtningehjælp måtte sætte en lønnet medarbejder på opgaven. De frivillige skal ifølge Sukrow ikke bestilles til at løse kommunens arbejdsopgaver. Nogle frivillige vil gerne bestilles til opgaver, og det må de i og for sig også gerne, men *De frivillige skal have deres egen frie vilje til at gøre, hvad de har lyst til* (Sukrow 2018: Bilag 1.2.). For Sukrow er det vigtigt, at man værner om grænserne, så det frivillige arbejde ikke erstatter det, som kommunen skal, men at det forbliver et supplement. Her

nævner Sukrow et eksempel med en sagsbehandler, som ringede og bad om frivillige til at hjælpe med at løse hendes arbejdsopgaver. I sit arbejde fokuserer Sukrow på at synliggøre, at de frivillige og kommunen har samme mission: at gøre livet bedre for det enkelte menneske. De kommunale medarbejdere er styret af nogle lovmæssige ting, mens de frivillige er styret af egeninteresse og kan sætte personen i centrum. Det er vigtigt at undgå en ”os vs. kommunen” opstilling og i stedet have fokus på, hvordan man sammen kan få ting til at ske. De frivillige skal samarbejde med kommunen af lyst og ikke af pligt, som der for eksempel var en risiko for på en af Dansk Flygtningehjælps sprogskoler, hvor kommunen havde sparet tilbuddet om sprogkonsulenter væk, fordi de håbede på, at frivillige vil tage sig af opgaven fremadrettet, men det er vigtigt, at de frivillige ikke påtager sig kommunens rolle. ”Hvis alle bare var gode til at tage imod deres nabo, ville meget jo være nået”, og derfor er målet ifølge Sukrow ikke organisering for organiserings skyld, uorganiseret frivillighed kan også være godt i sig selv (Sukrow 2018: Bilag 1b).

Samarbejde kræver professionalisering

Sammenfattende giver Sukrow således i tråd med foregående afsnit et indblik i, at der i disse år foregår en debat om og en genfortolkning af, hvad civilsamfundet og herunder det frivillige arbejde, skal kunne. Når Sukrow påpeger udfordringerne ved at leve op til kommunens krav i samarbejdet om det frivillige arbejde, taler hun ind i en forståelse af det frivillige arbejde, som værende et supplement til velfærdsopgaver, og som derfor kræver en professionalisering for at kunne garantere en vis kvalitet. Også til Decemberkonference i Center for Frivilligt Socialt Arbejde var der fokus på, at man ser en tendens til en øget professionalisering af det frivillige sociale arbejde. Her kobledes en øget professionalisering sammen med en øget kompleksitet af brugernes udfordringer samt et ønske fra de frivillige om mere viden og et ønske fra organisationerne om øget systematisering og organisering. Et øget samarbejde med kommuner og regeringen øger professionaliseringen, og der stilles spørgsmålstegn ved, hvad en øget professionalisering siger om det arbejde, der ikke bliver kategoriseret som professionelt. Ligeledes bliver der

gisnet om, om det mindre professionelle arbejde risikerer at blive overset og kategoriseret som værende mindre godt eller mindre seriøst (CFSA 2017, Bilag 6).

7.2.2.1. Fælles ansvar og professionalismisme

I det følgende vil jeg belyse ovenstående tendenser fra empirien omhandlende forventninger til det frivillige arbejde i civilsamfundet og ønsket om professionalisering af dette for at give en forståelse for, hvordan dette påvirker muligheden for inddragelse af civilsamfundet i løsningen af velfærdsopgaver.

Ser man på begrebet ”frivillighed” som på enhver anden indsats, reduceres det ifølge La Cour til ”ubetalt produktivt arbejde”, og dermed reduceres kvaliteten til en billig måde at få løst velfærdsopgaver på. Dette medfører, at man begynder at lede efter en måde at professionalisere indsatsen på, så den får samme pålidelige kvalitet som den professionelle indsats men forbliver ulønnet. Således reduceres målet for succes til, hvor meget man kan få de frivillige til at lave, uden at de får løn for det (La Cour 2014: 11-12).

Med udgangspunkt i denne beskrivelse af frivillighed, ser man i ovenstående empiri flere forskellige tendenser i måden at tale om og forstå det frivillige arbejde på i arbejdet med frivillighed i frivilligafdelingen i Dansk Flygtningehjælp. Her ses både et ønske om professionalisering fra kommunens side i kraft af bestillingsarbejde, et ønske om at beholde den frie vilje fra organisationens side, men samtidig også et ønske om samarbejde om den fælles sag. Begge dele knytter sig til den organiserede del af civilsamfundet, hvor det her både er kommunen og en stor, veletableret organisationer, der ønsker at organisere frivilligheden på hver sin måde. Uanset hvordan civilsamfundet her organiseres, er der fokus på den værdi La Cour nævner som værende en dominerende forståelse af frivillighed, at nogen gør et stykke arbejde, uden at få løn for det, og der kan opstå uklarhed omkring, hvad man kan forvente af et sådan arbejde.

I Center for Frivilligt Socialt Arbejde italesættes tendensen til, at man i dele af civilsamfundet i højere grad inkluderer professionelle dyder, hvilket ligeledes kan forstås som et forsøg på at få den frivillige sociale indsats til at fremstå mere pålidelig. Begge dele er et udtryk for den tendens La Cour nævner, hvor de frivillige organisationer ikke længere

har monopol på frivillighed, og hvor blandt andet kommunerne forsøger at inkludere det frivillige arbejde i det kommunale arbejde med løsningen af velfærdsopgaver. Inddrager man magt-begrebet, kan den øgede professionalisering af visse dele af civilsamfundet forstås som et udtryk for, at det offentlige her har lykkedes med at skabe rammerne for en form for selvstyring af de civile handlinger, således at de foregår på en måde, der passer til den måde det offentlige fungerer på, og som fordrer samarbejdet om en fælles løsning af velfærdsopgaver.

Sammenfattende belyser ovenstående underafsnit 7.2.2., hvordan der findes en organiseret del af civilsamfundet, der er præget af et frivilligt arbejde, der er organiseret af både organisationer og offentlige institutioner. Der er tale om en organisering, der i højere grad bevæger sig mod en professionalisering af civile handlinger, og hvor der er brug for faste strukturer, for at de civile handlinger kan overskride grænserne til det offentlige velfærdsarbejde, og for at det offentlige kan bevare en magtposition i forhold til at inddrage civilsamfundet i løsninger på velfærdsområdet. I det følgende afsnit 7.2.3. ønsker jeg at belyse, hvordan man kan forstå den del af civilsamfundet, der ikke er præget af en stram organisering, og hvordan en mindre grad af professionalisering påvirker synet på de civile handlinger, der foregår her.

7.2.3. Platforme for civile handlinger i det uorganiserede civilsamfund

I mit interview med Abdullah beskriver han initiativet Den Nye Havn som en platform, hvor flygtninge og danskere kan mødes. Initiativet er startet ud fra et behov, der fandtes blandt flygtninge, når de først ankom til Aarhus, og formålet er, at man gennem sjov, læring og netværk giver flygtningene den bedste start på livet i Danmark. Stedet er åbent for alle og Abdullah beskriver det som et hovedformål at bygge bro mellem kulturer: *People can relax with each other instead of being afraid and lean to understand each other as people from two cultures* (Abdullah 2018: Bilag 3b). I øjeblikket er man ved at finde ud af, hvad Den Nye Havn skal være i fremtiden, da der ikke kommer så mange flygtninge til byen længere, og behovet derfor er anderledes tidligere. Det vigtig-

ste er, at de består som en platform, hvor folk kan udtrykke sig og deltage (Abdullah 2018: Bilag 3b).

Også Sager der Samler tog udgangspunkt i et umiddelbart behov, da initiativet havde sin opstart, og udgangspunktet var, at Sager der Samler skulle være en platform, hvor man giver til hinanden. I dag er Sager der Samler blevet et fællesskab, der fungerer som en platform for mennesker, som gerne vil løse et eller andet problem, forandre noget eller skabe noget der mangler med udgangspunkt i deres eget liv. Sager der Samler er således en platform, hvor man kan få netværk og viden og frem for alt nogen at gøre det sammen med. Det er ifølge Natorp meget vigtigt, at det ikke er et programmeret sted, hvor man kan komme og få et tilbud i form af mentortimer eller søge penge. Alt det man giver, giver man til hinanden, og måden man får del i ressourcerne på stedet, er ved at tage del i det, selv bidrage og tage del i fællesskabet (Natorp 2018: Bilag 4b).

Politisk med lille "p"

Natorp beskriver, hvordan initiativet for alvor tog fat, da man opdagede sit eget politiske engagement i det, men understreger, at der er tale om "politisk med et lille p", da de i Sager der Samler ingen ambitioner har om at være partipolitiske: *Det handler om at kunne se sig selv som en aktiv deltager i at være med til at skabe en udvikling og til at skabe en forandring og til at gå nogle nye veje* (Natorp 2018: Bilag 4b). Sager der Samler ser sig selv som en del af en historie om aktivisme og handlingsfællesskaber, hvor en del af civilsamfundet sætter handling bag også at kunne blive en politisk kraft og henter legitimitet fra eget hverdagsliv. De ønsker at give kant til det klassiske frivilligbegreb og føler nogen gange en trang til at stille sig uden for det - ikke som en kritik, men som en insisteren på at have et andet ståsted, der er mere politisk. Man ønsker at forbinde det politiske engagement med et hverdagsliv og gøre det konkret og handlende. Essensen i Sager der Samler er at skabe en fortælling om, hvordan man kan tage del i et samfund og lære hvordan det gøres og dermed være med til at forandre det (Natorp 2018: Bilag 4b).

De politiske partier er ifølge Natorp ved at miste legitimitet som primære platforme for at mobilisere det politiske engagement og deltagelse, og der er derfor brug for andre platforme. Afstanden mellem det levede liv og det politiske arbejde er i hans opfattelse blevet for stor i den måde den opleves på. Her vil Sager der Samler gerne melde sig på banen og kanalisere det politiske engagement og forbinde det til en debat om, hvordan man kan udvikle det. Sager der Samler ser sig selv som værende nogen, der organiserer det uorganiserede civilsamfund, og Natorp understreger, at man i Sager der Samler ønsker at være en del af det definerende og det rammesættende frem for bare det udførelse (Natorp 2018: Bilag 4b).

Sammenfattende er ovenstående eksempler fra empirien et udtryk for, at der i civilsamfundet findes initiativer, der ser sig selv som platforme for civile handlinger. Her er fokus på forskellige måder på, at mennesker kan skabe forandringer i samfundet gennem deres egne handlinger – ved at tage udgangspunkt i behov, de ser i deres omverden og ved kanalisere deres engagement ind i aktiviteter, der (også) kan komme andre til gavn. Ligeledes italesættes det, hvordan der er brug for sådanne initiativer, for at et politisk engagement kan få lov at komme til udtryk, da dette vil mindske afstanden til politikerne. Dette adskiller denne form for civile handlinger fra den klassiske forståelse af frivillighed som hovedsageligt værende ulønnet arbejde.

I det følgende vil jeg præsentere La Cours beskrivelse af to yderligere forståelser af frivillighed samt Eliasophs karakteristik af de civile handlinger, der findes i området mellem stat og civilsamfund. Dette vil give en forståelse for de karakteristika, der knytter sig til ovenstående tendenser fra de mindre organiserede dele af civilsamfundet, og hvordan man her forstår sig selv og sin egen rolle i bidraget til at løse velfærdsopgaver.

7.2.3.1 Civilsamfundet som solidarisk modsætning

En anden forståelse af frivillighed er ifølge La Cour som opposition til den offentlige velfærdsindsats. Her opfattes frivillighed som alt det, det offentlige ikke er, og begreberne bliver modsætninger og sætter begrænsninger for, hvad den anden kan være. Den

offentlige omsorg fremstår som ufleksibel, formynderisk, bureaukratisk og grundlæggende umenneskelig, hvormed de kontroversielle sider af frivilligheden overses, og man ser sig blind på, hvad den offentlige omsorg også kan. I en tredje dominerende måde at se den frivillige indsats på, opfattes den som solidarisk, i øjenhøjde og demokratisk. Dette syn får frivilligheden til at fremstå som noget, der repræsenterer lokale værdier om samhørighed og solidaritet. Her ses frivilligheden som noget, der bidrager til samfundets demokratiske sammenhængskraft, hvilket medfører en tendens til at uskyldiggøre frivilligheden på grund af iagttagernes idealiserede billede af den. I begge opfattelser bliver dét, at nogen gør noget uden at få løn for det, til en kvalitet i sig selv (La Cour 2014: 11-12). Disse forståelser af frivillighed knytter sig til de civile handlinger, der ifølge Eliasoph knytter sig til en fremherskende form for hybrid mellem staten og civilsamfundet, der er præget af at være semi-civil, semi-privat og semi-statslig. Med en sådan form for organisering følger der et sæt af ”justifications”, hvor organisationerne har en konstellation af historier, der viser eksempler på, hvorfor deres arbejde er godt, og hvordan de er ligesom, eller anderledes fra, lignende organisationer. Sådanne projekter har alle det til fælles, at de ønsker at skabe nogle rammer for lokale, inkluderende fællesskaber, der fremmer kulturel diversitet, og som er alt andet end bureaukratiske og hierarkiske (Eliasoph 2009: 293-294). Ser man på den del af civilsamfundet, der rummer en mindre grad af organisering, finder man altså ifølge Eliasoph nogle initiativer, der ikke kan kategoriseres som værende fuldstændigt statslige eller fuldstændigt civile. Her er der tale om en form for initiativer, der tilsammen har en lang række karakteristika, der ikke umiddelbart passer ind i faste, offentlige rammer. Her opfattes civilsamfundet som alt det, det offentlige ikke er og knyttes til nogle idealiserede karakteristika, der netop har en tendens til at uskyldiggøre de civile handlinger, der foregår her.

7.2.3.2. Et civilsamfund i øjenhøjde

I Abdullas beskrivelse af Den Nye Havn kan man se, hvordan man på stedet stræber efter at være lokale, multikulturelle og inkluderende med en fokus på kulturel diversitet og med udgangspunkt i de umiddelbare behov, der er blandt nyankomne flygtninge i

Aarhus. Den Nye Havn passer således ind i Eliasophs beskrivelse af det uorganiserede civilsamfund. I Natorps beskrivelse af motivationen for at starte Sager der Samler, og hvordan han ser deres rolle i samfundet, kommer tydelige karakteristika fra det uorganiserede civilsamfund ligeledes til udtryk. Natorps beskriver, hvordan man i Sager der Samler har fokus på at skabe en platform, der tager udgangspunkt i menneskers levede hverdagsliv, og at de ser sig selv som aktivistiske. I samme tråd beskriver han, hvordan de ønsker at være med til at gentænke måden hvorpå man tænker demokratisk debat og Natorp understreger, hvordan man ikke kan bestilles til at løse opgaver – alt hvad der sker i Sager der Samler tager udgangspunkt i fællesskabet. Her tages der udgangspunkt i menneskers trang til at skabe en forandring med udgangspunkt i deres eget liv, og der er i høj grad tale om at nedbryde grænser og opstillede kasser for, hvordan man traditionelt gør tingene. Man tager udgangspunkt i fællesskaber og i de gode historier og har ligeledes en stærk fortælling om sig selv, hvilket alt sammen ifølge Eliasoph er karakteristisk for denne del af civilsamfundet.

Når Natorp beskriver, hvordan man i Sager der Samler ønsker at adskille sig fra den klassiske frivilligforståelse, er det ligeledes et udtryk for, at man ikke ser sig selv som værende en del af det organiserede civilsamfund. Til gengæld beskriver Natorp også Sager der Samler som netop værende et sted, der organiserer det uorganiserede civilsamfund. Pointen er her, at der findes forskellige grader af organisering i civilsamfundet, og at de omgivelser det uorganiserede civilsamfund trives i, er i steder som Sager der Samler eller Den Nye Havn, hvor man ikke har faste rammer, men i stedet skaber platforme, hvor de civile handlinger kan udspringe fra.

Inddrager man La Cours beskrivelse af de typiske måder at forstå det frivillige arbejde på, ser man nogle karakteristika, der knytter sig til Eliasophs beskrivelse af det uorganiserede civilsamfund. Her er en dominerende måde at forstå frivilligheden – de civile handlinger – på, at forstå dem som solidariske, i øjenhøjde og demokratiske. Netop disse karakteristika er dominerende i Sager der Samlers fortælling om sig selv, da de både ønsker at være en del af den politiske debat og samtidig arbejder ud fra et stærkt princip om, at man mødes som de mennesker, man er og bidrager med det, man kan. Her ses de civile handlinger i høj grad som noget, der er vigtigt for den demokratiske sammen-

hængskraft, hvilket i Sager der Samler kommer til udtryk i Natorps beskrivelse af, hvordan man ønsker at gøre afstanden mellem politikere og borgere mindre og kanalisere det politiske engagement. La Cour nævner, at en risiko ved at konstruere civilsamfundet på denne måde er, at man skaber et idealiseret billede af de civile handlinger, der foregår her. Også Boje læner sig op ad en lignende kritik, når han italesætter, at det civile samfunds aktører ofte bliver beskrevet som værende kendetegnet ved at være retskafne og uselviske borgere og at de fleste sociale bevægelser og organisationer formentligt ville påstå, at de repræsenterer den ultimative legitime tolkning af, hvad der er godt (Boje 2017: 70). I Sager der Samlers tilfælde kan man dog påpege, at de i deres italesættelse af sig selv lægger vægt på at være en platform, hvor folk kan skabe en positiv forandring gennem deres eget liv, men at der samtidig foregår en form for organisering. Denne organisering har mulighed for at rammesætte de civile handlinger til en vis grad, og der er således mulighed for at styre processen på en måde, så at de forandringer, der sker, netop forbliver positive. Her kan Bojes kritik dog komme til orde i kraft af, at det altid vil være et spørgsmål om enkelte menneskers tolkning af, hvad der er legitimt. I afsnit 7.5. uddyber jeg uhensigtsmæssige mekanismer i civilsamfundet.

7.2.4. Sammenfatning

Sammenfattende illustrerer afsnit 7.2., hvordan der i den del af civilsamfundet, der bærer præg af løse rammer, er mulighed for at lade civile handlinger tage udgangspunkt i det enkelte menneskes drivkraft og lyst til at skabe forandring. Samtidig kan man i de løse rammer skabe platforme, hvor aktivistiske handlinger i form af et politisk engagement kan få en stemme og skabe forandringer derigennem. Udfordringerne ved de løse rammer er, at det kan være svært at styre, i hvilken retning bevægelsen skal gå.

7.3. Civilsamfundets muligheder for deltagelse

I dette afsnit vil jeg med udgangspunkt i ovenstående analyseafsnit og tendenser i empirien omhandlende civilsamfundets opfattelse af egen og det offentliges rolle undersøge,

hvilken rolle civilsamfundet kan og vil spille i at løfte velfærdsopgaver. Ligeledes vil jeg belyse, hvordan man kan forstå mere og mindre organiserede dele af civilsamfundets forudsætninger for at påtage sig velfærdsopgaver. Med inddragelse af systemteori og teori om organisation, vil jeg belyse Staten og Aarhus Kommunes forsøg på at mobilisere civilsamfundet på og dermed give en forståelse for de forbehold, der kommer til udtryk i empirien, i forhold til at træde ind i løsningen af velfærdsopgaver på det offentlige præmisser. Samlet vil dette bidrage med en forståelse for den kompleksitet, et sådant forsøg på mobilisering indeholder.

7.3.1. Civilsamfundet i et systemteoretisk perspektiv

La Cour inddrager i sin bog Niklas Luhmanns teori om sociale systemer, da teorien ifølge La Cour tilbyder et radikalt nyt ståsted at iagttage frivilligheden fra, da man herfra kan stille skarpt på den særlige form for socialisering, den frivillige sociale indsats ifølge La Cour udgør, og som adskiller den fra andre former for omsorg (La Cour 2014: 24-25). Med udgangspunkt i en sådan anvendelse af systemteori i forbindelse med civilsamfundet, vil jeg ligeledes tage udgangspunkt i systemteorien, for at skabe en forståelse for den form for kommunikation der foregår mellem civilsamfundet og det offentlige i forhold til løsningen af velfærdsopgaver og de potentialer og udfordringer, disse indeholder.

7.3.1.1 Luhmanns systemteori

Niklas Luhmann anerkendes som en af de mest indflydelsesrige sociologer i det 20. århundrede og hans systemteori vækker i stadig genklang inden for en lang række forskellige felter. Bogen ”Indføring i Systemteori” er en udgivelse af en forelæsningsrække, som Niklas Luhmann afholdt i 1991/1992 på Universität Bielefeld, omhandlende de vigtigste grundlag for den almene og den sociologiske systemteori (Luhmann 2002: 7).

System som difference

Luhmann tager udgangspunkt i, at systemteorier generelt er begyndt i højere grad at inddrage omverdenen end førhen. Således er der altså tale om åbne systemer, der beror på en relation mellem system og omverden, og der er dermed intet system uden en omverden, da system i så fald ville blive til kaos og med det samme nedbrydes (Luhmann 2002: 65). Grænsen mellem system og omverden opstår på baggrund af, at en operation skaber endnu en operation af samme type. Systemer er altså selvopretholdende – autopoiesiske (Luhmann 2002: 75). Systemerne kan opdeles i biologiske systemer, psykiske systemer og sociale systemer, hvor et socialt system består af kommunikation og opstår, når kommunikation udvikler sig af kommunikation (Luhmann 2002: 47 + 76). Når et system skal koble to kommunikationer, skelner det mellem, hvad der hører til systemet, og hvad der ikke gør og altså mellem kommunikation og ikke-kommunikation, og et system skal således kunne kontrollere sin egen tilknytningsevne. Kommunikation er tosidet og består af både en meddelelse og en forståelse (information) af kommunikationen. Kommunikation forlader aldrig systemet, da den er planlagt i systemet og skal foregå derinde. Man må altså skelne mellem selvreference med hensyn til, hvad der foregår i systemet, og fremmedreference med hensyn til udtrykte interne eller eksterne, fortidige eller nutidige systemtilstande, meddelelser og informationer. Et system kan således skifte fra den ene side af en intern operation til en anden, og heri ligger den skelnen, som en iagttagelse ser som omverden og som systemet behandler som omverden, da dette ikke nødvendigvis er det samme. Systemet kan veksle mellem selvreference og fremmedreference eller over en tidperiode udvælge fokuspunkter i den ene eller den anden retning (Luhmann 2002: 78-79).

Strukturel kobling

Systemets kontakt med omverdenen fungerer gennem strukturelle koblinger. Disse koblinger er højselektive og har kun kontakt med den del af omverdenen, der indeholder muligheder for systemet og kan omdannes til information. Noget er således inkluderet og noget er udelukket, og det udelukkede kan kun have indflydelse på systemet på en

destruktiv måde. Ud fra denne forståelse kan man sige, at en strukturel kobling på den ene side besidder en udelukkelseeffekt og på den anden side udløser den en kanalisering af kausaliteter, som systemet kan anvende. Systemet kan således påvirkes af omverdenen, så længe autopoiesen ikke spoles og påvirkningen forstås som information, så systemet kan tilpasse strukturerne til disse irritationer eller gennem operationer omforme strukturerne. Reduktionen af kompleksitet (udelukkelsen af en stor mængde hændelser i omverdenen fra at udøve påvirkninger af systemet), er betingelsen for, at systemet kan stille noget op med den smule, som det tillader at få indflydelse (Luhmann 2002: 113). Information kan kun eksistere inden for systemer, da ethvert system producerer information. Det mulighedsfelt, som systemet kan forestille sig, eksisterer kun som et sådant inden for systemet, og derfor er en sådan selektionsproces ikke tilgængelig for omverdenen. Derfor kan omverdenen også iagttage noget, der står til rådighed uden for systemet, men hvornår systemet gør sig den erfaring, er bestemt af systemets egen måde at operere på (Luhmann 2002: 120).

7.3.2. Muligheder i samarbejde (og mangel på samme)

Med udgangspunkt i analysedel 7.1., hvor det blev belyst, hvilke forventninger Aarhus Kommune og Regeringen har til civilsamfundet, vil jeg i dette underafsnit inddrage Luhmanns systemteori til at opnå en forståelse for, hvordan kommunikationen foregår inden for de forskellige systemer, det offentlige og forskellige dele af civilsamfundet repræsenterer, og hvilke forudsætninger disse har for at kommunikerer med hinanden.

7.3.2.1. Stien til samarbejde

Natorp beskriver i mit interview med ham, hvordan man i hans optik har en agenda i Aarhus Kommune, hvor man ønsker at påtage sig en rolle som et fællesskab, der er med til at facilitere en produktion af velfærd, der ikke organiseres vertikalt i siloer, men som et lokalsamfund er i stand til at kunne levere (Natorp 2018: Bilag 4b). I sin kronik på stiften.dk kommenterer Natorp yderligere på, at kommunen bør fokusere på de initiati-

ver, der allerede findes i civilsamfundet ”Frivilligheden er vores egen. Det ligger jo i ordet: Vi er frie, og vi kan gøre noget, hvis vi vil. Og det er der mange, der vil.” (Natorp 2018). Ifølge Natorp er det, at Aarhus Kommune er frivillighovedstad i 2018 et eksempel på, at kommunen interesserer sig for frivillighed, skønt det ikke er en kommunal opgave. Dette ses ifølge ham blandt andet ved, at nogle af målsætningerne for frivillighovedstadsåret er, at der skal blive mere og bedre samarbejde mellem borgere og kommunen, hvilket vil gøre det lettere at være frivillig og skabe nye muligheder for velfærd (Natorp 2018). Natorp nævner forskellige tiltag, kommunen kunne gøre, for at styrke frivillighed og engagement, og her fremhæver han blandt andet, at man i kommunen bør være bedre til at bakke op om eksisterende initiativer og platforme. Ifølge ham findes der allerede mange initiativer, der bakker op om det engagement, der er i byen, men der mangler opbakning til de organiserede kræfter, der eksisterer uden for kommunen. Ifølge ham er det nødvendigt med en opbygning af robuste fællesskaber og samarbejder, da kommunen alene ikke vil kunne sikre dette i fremtiden (Natorp 2018). Der er mange muligheder i at gentænke velfærd gennem samarbejde mellem civilsamfundet og kommunen, ”Men før vi finder de nye veje til velfærd, skal der trædes masser af nye stier.” (Natorp 2018), hvilket ifølge Natorp kommer til at udfordre vante roller, normer og forventninger mellem civilsamfund og kommunen. Natorp runder af med at give udtryk for sit største ønske for Frivillighovedstadsåret: at kommunen altid vil optræde på en måde, så den både er en troværdig og ærlig forvalter af myndigheds- og velfærdsopgaver, men samtidig også understøtter engagement, ejerskab og fællesskab (Natorp 2018).

Ser man på initiativet Den Nye Havn, beskriver Abdullah, hvordan de helt fra initiativets begyndelse har samarbejdet med Aarhus Kommune. Kommunen henviser nye borgere til Den Nye Havn, som så mobiliserer de frivillige, der vil passe til opgaven. Her fik de fra starten hjælp i forhold til, hvad der kunne lade sig gøre og svar på deres spørgsmål. Det er ifølge Abdullah en fordel at arbejde sammen med kommunen, fordi de har mange ressourcer, men det kan være nemmere at arbejde sammen med parter som Lærdansk og Integrationsnet (en del af Dansk Flygtningehjælp), fordi de kender flygtninge og flygtningeområdet rigtig godt. Generelt oplever Abdullah, at forskellige

samarbejdsparter kan hjælpe med forskellige behov til forskellige aktiviteter (Abdullah 2018: Bilag 3b).

Ovenstående eksempler fra empirien giver et billede af, hvordan det ikke kun er det offentlige, der har forventninger til civilsamfundet. Forventningerne går også den anden vej, og der er dele af civilsamfundet, der ser fordelene i samarbejder med kommunen. I det følgende vil jeg med inddragelse af systemteori belyse, hvordan sådanne udgangspunkter fra civilsamfundet påvirker mulighederne for samarbejde om velfærdsopgaven.

7.3.2.2. Muligheder og irritationer i samarbejde med Aarhus Kommune

I kraft af de strukturelle koblinger, der er karakteristisk for de sociale systemer, er det kun muligt for civilsamfundet at skabe kontakt med og interagerer med omverdenen, hvis denne tilbyder muligheder for systemet. Dette giver Natorp udtryk for, når han beskriver, hvordan civilsamfundet kan bidrage, men han holder sig stadig til sit eget systems logik, når han samtidig opremser forskellige måder, hvorpå kommunen må skabe et mere favorabelt handlingsrum for civilsamfundet at agere i. Når Natorp og Abdullah bruger megen tid på at beskrive formålet og identiteten i deres initiativer, kan det forstås som en måde at konstruere sig selv på gennem fortællinger. Ydermere beskriver Natorp, hvordan man som aktør i det uorganiserede civilsamfund let bliver marginaliseret – *Man bliver kaldt en ildsjæl og derefter sat over i et hjørne og så kører tingene videre som de plejer* (Natorp 2018: Bilag 4b).

De strukturelle koblinger forklarer ligeledes, hvorfor ”Kommune Forfra” i dette tilfælde ikke får den genklang, som kommunen formentlig havde håbet på. Der er i høj grad fokus på det fælles ansvar som den altoverskyggende grund til, at civilsamfundet skal bidrage til at løfte en, i kommunens øjne, fælles opgave. Spørgsmålet er, om det er et tydeligt nok mulighedsrum for de systemer, kommunen henvender sig til. Noget tyder på, at der i hvert fald findes systemer, der ikke ser det som et mulighedsrum, men snarere som en ansvarspåleggelse, de ikke selv har bedt om. I sådan en situation ender kommunens initiativ med at fremstå som en irritation for civilsamfundet. Dette skyldes, at kommunikationen fra kommunen ikke stemmer over ens med den kommunikation, der

findes i disse dele af civilsamfundet, og dermed opfattes kommunens kommunikation som værende potentielt destruktivt. Dette kommer til udtryk i både Natorp og Sukrows bekymring for, at kommunen vil bestille dem til opgaver (en logik, der passer til det kommunale system). Dermed risikerer man at miste den fleksibilitet og spontanitet, der karakteriserer dele af civilsamfundet, og som er en stor del af deres egen fortælling om dem selv, hvilket også er et udtryk for systemets trang til at kontrollere sin egen tilknytningsevne. Dette kan ligeledes forklare, hvorfor et system som frivilligafdelingen i Dansk Flygtningehjælp har færre betænkeligheder ved at samarbejde med kommunen. Her er der tale om et stort og veletableret system, der har eksisteret i mange år, og som har en anden rolle i forhold til andre store aktører, da de selv er en stor aktør. De er med andre ord ikke i lige så stor risiko for at blive destrueret af omverdenen og har nok også i højere grad erfaringer med, hvad der gavner systemet og hvad der ikke er interessant for dem.

I Den Nye Havn er der til gengæld tale om et eksempel fra den mere uorganiserede del af civilsamfundet, hvor man ser muligheder i at inkludere noget af omverdenen i systemet. Her ses inddragelse af kommunen som en styrke for systemet, der har hjulpet initiativet med at komme i gang og få kontakt til de borgere, som kan nyde gavn af det. Her er der altså tale om et bidrag til systemet frem for en styring af, hvordan systemet skal agere og handle. Ydermere uddelegerer det system, der findes i kommunen nogle af de opgaver, der ikke passer ind i de kommunale rammer, og som fungerer bedre i et system, hvor der er plads og tid til den personlige kontakt og relation. Når Abdullah nævner, hvordan samarbejder med andre dele af civilsamfundet kan være nemmere, kan det være fordi, de arbejder ud fra nogle af de samme logikker, som allerede findes i systemet selv. Dermed kan systemet inkludere disse inputs, uden at skulle ændre sine egne strukturer.

Ovenstående belysning af forskellige systemlogikker i civilsamfundet bidrager samlet set med en forståelse af, hvad der er på spil i civilsamfundets eventuelle bidrag til at løfte velfærdsopgaver og en forståelse for den kompleksitet det offentlige forsøg på mobilisering indeholder.

7.3.3. Organisationer i civilsamfundet

I det følgende vil jeg med udgangspunkt i tendenser i empirien omhandlende professionalisering af dele af civilsamfundet inddrage teori om organisation og hybridorganisationer til at give en forståelse for, hvad det kræver, for at civilsamfundet kan bidrage til at løfte velfærdsopgaver på det offentliges præmisser.

7.3.3.1. Et mere eller mindre professionelt civilsamfund

Til Decemberkonference i Center for Frivilligt Socialt Arbejde blev der som nævnt fokuseret på forskellige tendenser i forhold til professionalisering af det frivillige sociale arbejde. Her var et karakteristika ved professionaliseringen, at der fandtes frivillige ”managers”, og at man kan gøre karriere inden for det frivillige arbejde. Samtidig blev der lagt vægt på, at der både er tale om professionalisering af det frivillige og at professionaliseringen især er at finde i de større organisationer. Samtidig ønskede man at undersøge, hvordan man kan understøtte en mere spontan form for frivillighed, da den mere spontane og fleksible frivillighed øger diversiteten i det frivillige arbejde. Udfordringerne kan her være, at det øgede samarbejde med kommuner og stat øger professionaliseringen og dermed risikerer at overse det mindre professionelle frivillige arbejde (CFSA 2017: Bilag 7).

Sukrow tegner i mit interview med hende ligeledes et billede af udviklingen i det frivillige arbejde, hvor man vil samles mere om fælles interesser eller lignende frem for at deltage i fast organiserede aktiviteter om en bestemt sag. Mere midlertidig frivillighed vil kræve en omstilling fra kommunen og organisationerne, og det kan blive en udfordring, hvis kommunen er afhængig af bidrag fra civilsamfundet. En sådan udvikling vil ifølge Sukrow kræve en gennemgående koordinering, men det er der sjældent nogle frivillige, som har lyst til (Sukrow 2018: Bilag 1b).

Ifølge Skaarup er der masser af borgere, som er villige til at hjælpe med at løfte opgaver på velfærdsområdet i Aarhus, men motivationen er ifølge hende ikke at hjælpe Aarhus Kommune (Skaarup 2018: Bilag 5b)

I Sager der Samer har man skabt et behov og en lyst til at engagere sig. Natorp er ikke sikker på, at behovet var der til at starte med, men dem som tog initiativet, havde et behov for, at det eksisterede. Drømmen i Sager der Samler er, at man kan forestille sig en hel ny type aktør i vores demokrati, som tager udgangspunkt i mennesker og deres hverdagsliv (Natorp 2018: Bilag 4b).

Samlet set er ovenstående eksempler fra empiri et udtryk for, at civilsamfundet bevæger sig i forskellige retninger, hvor én tendens drejer sig om øget professionalisering af de civile handlinger, mens en anden tendens belyser en mere spontan form for civile handlinger, der er præget af midlertidighed og spontanitet. I det følgende vil jeg præsentere teori om organisation, da dette koblet sammen med Eliasophs beskrivelse af civile handlinger og ovenstående empiri vil give en forståelse for civilsamfundets præmis for samarbejde om velfærdsopgaver.

7.3.3.2. Organisation og civile handlinger

La Cour tager udgangspunkt i Luhmanns forståelse af organisationer som værende defineret ved beslutninger, der sætter rammerne for, hvad der er muligt. Der træffes beslutninger om roller, hierarkier, sanktioner og strategier, og når man træder ind i en organisation, træder man således ind i et rum af forventninger til ens deltagelse (La Cour 2014: 27-30). Med inddragelse af Eliasophs beskrivelse af forskellige initiativer i civilsamfundet får man et indblik i, hvordan der i civilsamfundet findes tendenser til at professionalisere sine aktiviteter, for at tilpasse sig de offentlige organisationer og fordre et samarbejde. Eliasoph beskriver, at det man klassisk forstår ved civile initiativer ikke garanterer en bestemt form for civile handlinger – ”Civicness is, then, a promise that never can be completely fulfilled, even in organizations that are called civic. (...) The promises cannot be met, but they organize people’s hopes and expectations of what is good and possible.” (Eliasoph 2009: 296). I hybridorganisationer (der er delvist stat, delvist civilsamfund, delvist privat) optræder der nogle andre problemstillinger end dem, der er typiske for klassiske frivillige initiativer, da man her skal leve op til udefrakommende krav om dokumentation, diversitet og intern diskussion af politikker. Såle-

des kan civile handlinger udfolde sig i mange forskellige former for organisering, men dette medfører, at handlingerne tilpasses på en måde, så de passer til organisationen (Eliasoph 2009: 296-297).

Samlet set giver ovenstående teorier om organisation og hybrid-organisationer et grundlag for at forstå civilsamfundets reaktion på organisering og hvordan forskellige former for organisering påvirker den form for civile handlinger, der kan finde sted. Dette vil jeg med inddragelse af ovenstående empiri omhandlende professionalisering belyse i følgende underafsnit.

7.3.3.3. Flydende grænser og organisering

De former for civile handlinger, der kommer til at vinde frem i de kommende år, foregår tilsyneladende i den mere uorganiserede del af civilsamfundet og bliver beskrevet som værende en mere spontan og midlertidig form for frivillighed. Fremtidige civile handlinger kommer på den måde til at foregå på nogle præmisser, der i højere grad tager udgangspunkt i de logikker, der knytter sig til deres egne systemer frem for til omverdenen. Her er Sager der Samler et eksempel på et sted, der rummer civile handlinger, der foregår på egne præmisser. Da organisationer har klare retningslinjer for medlemskab, vil der naturligt i samarbejde mellem aktører fra civilsamfundet og andre parter blive nogle karaktertræk fra den ene organisations måde at organisere sig på, der vil få indflydelse på den/de andre parter. Dermed risikerer de at give afkald på deres moralske ståsted, der ifølge Eliasoph er afgørende for at mennesker kan samles om at koordinere en fælles handling.

Således findes der udfordringer ved, at forskellige systemer og organisationer inden for civilsamfundet og det offentlige Danmark i disse tider flyder mere og mere sammen og det kan derfor argumenteres for, at det kan afhjælpe nogle problemstillinger, hvis dele af civilsamfundet insisterer på at indgå i samarbejder med det offentlige på deres egne præmisser. I Sager der Samler er man meget bevidst om sin egen rolle som en aktiv aktør i civilsamfundet og muligheden for, at man som almindelig borger kan skabe forandring gennem hverdagsaktivisme. Således bliver samarbejde med andre aktører se-

kundært. Ser vi tilbage på magtrelationen mellem det offentlige og det civile Danmark, er en udbredelse af den form for hverdagsaktivisme, der findes i Sager der Samler et udtryk for en form for selvstyring, der potentielt kan vippe magtbalancen over på det offentliges banehalvdel. Udfordringen kan her være, at det kan være svært for det offentlige at styre, hvilke tiltag, der bliver gjort, hvis udgangspunktet altid vil være folks eget liv frem for diverse initiativer fra stat eller kommune.

7.3.4. Sammenfatning

Dette afsnit 7.3. giver en forståelse for den øgede grad af professionalisering i de mere organiserede dele af civilsamfundet som en måde, hvormed man kan muliggøre samarbejder med andre aktører, herunder det offentlige. Dog er der også tendenser, hvor de civile handlinger er mere midlertidige og spontane, og hvor disses karakter undviger organisering, da dette risikerer at medføre, at man må give afkald på sine idealer. I tilfælde af, at det offentlige formår at opstille rammer, hvor de civile handlinger kan tage udgangspunkt i egne idealer og præmisser for samarbejde, hvor de samtidig får hjælp til løsningen af velfærdsopgaver, vil de bevare magten i samarbejdet.

I det følgende afsnit 7.4. vil jeg med udgangspunkt i forudgående analyser belyse, hvordan civilsamfundets rolle i samarbejdet om velfærdsopgaver vil påvirke det sociale arbejde, man i så fald ville påtage sig og hvilke former for omsorg, der knytter sig til forskellige dele af civilsamfundet.

7.4. Inddragelse af civilsamfundet i socialt arbejde

I dette afsnit, vil jeg belyse, hvordan civilsamfundet og forudgående beskrivelse af dets potentialer er i forhold til det sociale arbejde. Dette vil jeg gøre med udgangspunkt i tendenser i empirien omhandlende eksempler på udførelse af socialt arbejde i civilsamfundet og civilsamfundets karakter i det hele taget, og med inddragelse af teori om omsorg, socialt arbejde og den anerkendende tilgang, der ifølge Peter Højlund og Søren Juul knytter sig til dette. Først vil jeg dog sætte rammerne for en sådan analyse, ved at

belyse hvordan det offentliges forventninger er et udtryk for en generel udvikling i velfærdsstaten.

7.4.1. Civilsamfundets rolle i velfærdsstaten

Som beskrevet i afsnit 3.2., medførte den økonomiske krise i 70'erne og 80'erne en ideologisk debat om velfærdsstatens rolle og den neoliberale tænkning vandt frem, samtidig med, at den danske velfærdsstat fik kritik for at være økonomisk ineffektiv og skabe en afhængighed af offentlige velfærdsydelser. Forestillingen om det solidariske civilsamfund er ifølge Greve og Elm Larsen "forsimplet og illusorisk", da velfærdsstaten ifølge dem har beskyttet individer mod de sider, der ekskluderer mennesker, som er anderledes, ligesom der er en sammenhæng mellem en veludbygget velfærdsstat og et velfungerende civilsamfund (Greve & Elm Larsen 2014: 29-31).

Beskrivelsen af velfærdsstatens udvikling i Danmark skal ses som baggrund for, at man fra den danske stats side tager initiativer som "Sammenhængsreformen" og fra Aarhus Kommunes side "Kommune Forfra". Begge aktører giver udtryk for, at man ikke kan opretholde den samme grad af velfærd i Danmark, som vi før har været vandt til. Begge italesætter ligeledes vigtigheden af sammenhængskraften i et samfund, for at man kan trives og føle sig tryk som borger. Udgivelserne og intentionerne bag kan således forstås som en måde at bevare lighed og sammenhængskraften i et samfund, hvor det offentlige ikke længere i samme grad kan tilbyde denne sikkerhed. Her er ønsket, at civilsamfundet skal påtage sig den rolle og sørge for, at en tilbagetrækning af velfærdsstaten ikke får så vidtrækkende konsekvenser, som man kunne frygte. Imidlertid nævner Greve og Elm Larsen, at man ikke udelukkende kan forstå civilsamfundet som værende solidarisk, men at det i visse tilfælde kan være ekskluderende, hvilket givet vis ikke er fordrende for sammenhængskraften i et samfund.

I det følgende afsnit ønsker jeg at undersøge, hvordan civilsamfundet kan bidrage til det sociale arbejde ud fra forskellige former for omsorg, og hvordan risikoen for eksklusion inden for civilsamfundets rammer kan komme til udtryk.

7.4.2. Formel omsorg i det sociale arbejde

Med udgangspunkt i La Cours karakteristik af formel omsorg i det sociale arbejde, vil jeg i det følgende belyse, hvordan empiri fra Sager der Samler er et eksempel på, hvad der karakteriserer denne form for civile, sociale handlinger og den form for omsorg, disse kan bidrage med. Ydermere vil jeg med inddragelse af mit interview med Skaarup diskutere, hvad civilsamfundet kan bidrage med i det sociale arbejde, og hvordan forskellige grader af organisering påvirker den omsorg, der her kan udføres.

7.4.2.1. Organiseret nærvær

Skaarup uddyber i mit interview med hende, hvad civilsamfundet ifølge hende kan bidrage med på det sociale område. Frivillige kompenserer for mangler i systemet, som burde hjælpe, men mange steder er blevet udstødende. De frivillige kan bidrage med fællesskaber, hvor ting, som det offentlige ser som problemer, kan forsvinde, og hvor der i stedet er fokus på menneskets styrker. De frivillige kan i højere grad skræddersy tilbud til dem, som har brug for det, da det er nemmere "bare at gøre noget" for de frivillige. Ifølge Skaarup bør det frivillige arbejde være mere kvalificeret, hvilket evt. kan læres af det offentlige. Det er ikke nødvendigvis godt, bare fordi det er frivilligt (Skaarup 2018: Bilag 5b).

Noget, der ifølge Natorp er blevet en stor kapital for Sager der Samler, er eksemplerne på de gode historier med noget modenhed og dybde, hvor mennesker har taget sagen i egen hånd og selv gået nogle kilometer. f.eks. initiativerne "Vaskeriet", "Social Sundhed" og "Skraldecafeen" (Se afsnit 5.1.2.) (Natorp 2018: Bilag 4b). Disse er eksempler på initiativer i civilsamfundet, der bunder i et ønske om at gøre hverdagen bedre for socialt udsatte borgere, reducere ulighed i sundhed, fokusere på social bæredygtighed og samtidig gøre det på nærværets præmisser.

7.4.2.2. Formel omsorg

Som tidligere nævnt, er den frivillighed, der ifølge La Cour forventes mest af i dag den personrettede frivillige sociale indsats, da denne repræsenterer en form for omsorg, der adskiller sig fra den rutineprægede, professionelle omsorg og den mere personlige, private omsorg. Dette fører ifølge La Cour til en form for omsorg, der ”på den ene side foregår på nærværets uformelle præmisser, men på den anden side er afhængig af en organisations formelle beslutninger” (La Cour 2014: 10). Hermed følger en særlig form for innovation og uforudsigelighed i den frivillige sociale indsats, men også en risiko for spændinger og paradokser, der udfordrer muligheden for at organisere og formulere politikker (La Cour 2014: 10). La Cour lægger således vægt på handlingen i den omsorg, den frivillige sociale indsats indeholder, hvilket kan perspektiveres til Eliasophs fokus på civile handlinger frem for de fysiske rammer, der ellers præger debatten om civilsamfundet. Ydermere sætter La Cour en modsætning op mellem den rutineprægede, offentlige omsorg og den mere uformelle form for omsorg, der er at finde i civilsamfundet. I en organiseret form for omsorg, der allerede er bestemt ved hjælp af beslutninger om form og indhold kalder La Cour ”formel omsorg” (La Cour 2014: 28-29).

7.4.2.3. Formel omsorg på uformelle præmisser

Med udgangspunkt i Skaarups forståelse af civilsamfundets potentiale i det sociale arbejde, kan man forstå hendes argumentation som en beskrivelse af de karakteristika, der knytter sig til den frivillige sociale indsats. Skaarup beskriver, hvordan de civile handlinger, kan bidrage til det sociale arbejde med en spontanitet og nogle uformelle præmisser, der bunder i fællesskaber, hvilket gør, at man lettere kan sætte ind, hvor der er behov for det. Når hun inddrager behovet for organisering for at kvalitetssikre de civile handlinger, taler hun netop ind i det paradoks La Cour beskriver ved den frivillige sociale indsats, der både foregår på nærværets uformelle præmisser, men samtidig kræver en form for organisering.

I eksemplerne fra Sager der Samler er der tale om en frivillig social indsats, der udfører en form for civil handling. Disse handlinger adskiller sig fra den mere formelle omsorg,

da de bunder i en et initiativ fra mennesker, som har taget udgangspunkt i et behov, de ser i deres omverden, frem for i en bestemt definition af omsorg. Samtidig gøres det inden for en form for organisering, da man f.eks. i ”Social Sundhed” arbejder på gennem civile handlinger at påvirke sundhedssystemet på en måde, så det ikke taber forbindelsen til en stor gruppe af borgere. Denne form for omsorg medfører ifølge La Cour en særlig form for innovation og uforudsigelighed, der kan medføre spændinger i forhold til organisering og politikker, i dette eksempel f.eks. ved at række ind i en anden systemlogik fra uddannelses- og sundhedssystemet. Dette stemmer overens med de udfordringer, jeg har berørt i tidligere afsnit, hvor måden dele af civilsamfundet arbejder på, kan skabe udfordringer i samarbejdet med det offentlige, da det kan være svært at rammesætte og styre sådanne former for civile handlinger. Når der i den formelle omsorg eksisterer klare roller om, hvem der er udøvere og modtagere af omsorgen, risikerer man at miste den innovation og spontanitet, der er potentiale for i de civile handlinger. Dette knytter sig til Natorps bekymringer, jeg før har inddraget, om hvordan brugen af begrebet ”frivillighed” kan være et udtryk for nogle forventninger om, at nogen skal levere et stykke gratis arbejde. Således opstår der også her en udfordring i organiseringen af civile handlinger, da den organiserede omsorg har svært ved at rumme spontanitet og uklarhed om roller.

Den form for organiserede civile handlinger, som den klassiske forståelse af frivillighed passer ind under, vil i højere grad kunne forenes med den formelle omsorg, da der i f.eks. Dansk Flygtningehjælps frivillige arbejde i forvejen ofte er defineret klare roller i udøvelsen af omsorg i det sociale arbejde, der her udføres. I samarbejder mellem civilsamfundet og det offentlige kan der dog stadig opstå udfordringer, da der kan være forskellige forståelser for, hvordan omsorgen bør udøves, og hvilke forventninger, der er til modtager og udøver. Dette stemmer over ens med tidligere pointer fra Sukrow, som nævner, at det kan være nødvendigt at minde om de fælles mål, forskellige parter har, da der let kan være megen fokus på forskelligheder, roller og forventninger.

7.4.3. Uformel omsorg i det sociale arbejde

I det følgende vil jeg inddrage La Cours anvendelse af Luhmanns definition af den form for omsorg, der tager udgangspunkt i socialitet. Med udgangspunkt i interviews med mennesker, som har nydt glæde af og været med til at facilitere aktiviteter på nærværets præmisser, vil jeg belyse, hvordan civilsamfundet kan bidrage med en særlig form for omsorg i det sociale arbejde.

7.4.3.1. Vigtigheden af fællesskaber

I mit interview med Hassan beskriver han, hvordan han havde en god oplevelse med sin ankomst til Århus på grund af aktiviteter i Den Nye Havn, der hjalp ham med at få danske venner og selv hjælpe andre flygtninge. Gennem en netværksfamilie, fik Hassan hjælp til sproget og et godt indblik i det danske samfund. De frivillige aktiviteter, der byder flygtninge velkommen til byen, gør ifølge Hassan en stor forskel for, at man kan få en god start. Kommunen har mange regler, de skal følge, hvor de frivillige ved, hvad de nye borgere har brug for og kan hjælpe mere end kommunen kan (Hassan 2018: Bilag 2b). Også Abdullah beskriver, hvordan han oplever, at danskere er bange for alle de nye mennesker, som kommer til landet, og at flygtningene ikke føler sig velkomne. Når man kommer til et nyt land, betyder det derfor meget, hvis der er mennesker, som vil tage imod én, byde én velkommen og besvare nogen af de mange spørgsmål, man har (Abdullah 2018: Bilag 3b).

Skaarup og Natorp har flere gange fremhævet vigtigheden af initiativer, der tager fat, hvor et umiddelbart behov opstår, og hvor der ikke er så megen fokus på regler og retningslinjer. Også Sukrow har fokus på de spotane fællesskaber: *Idealet ville være, hvis man ikke mødtes for at støtte flygtninge, men at man bare mødtes for at være sammen som mennesker* (Sukrow 2018: Bilag 1b).

7.4.3.2. Omsorg som interaktion

Det sociale organiseres ifølge Luhmann ikke i kraft af beslutninger. I stedet organiseres det sociale efter interaktioner der opstår, når et socialt system skelner mellem, hvem der er nærværende, og hvem der er fraværende. Der er ingen forudbestemte roller, metoder eller målsætninger – disse bestemmes af den enkelte situation. Interaktionens grænser kommet til udtryk, når kommunikationen ikke længere orienteres mod formen nærvær/fravær (La Cour 2014: 32). Omsorg, der finder sin form på nærværets præmisser kalder La Cour ”uformel omsorg”, hvilket vil sige at omsorgens form og indhold er betinget af personer og situationer. Det er altså de deltagende personer selv, som bestemmer, hvad omsorgen skal være. Fordi interaktionen ikke har en beslutningsfigur, vil den altid undslippe ethvert organiseringsforsøg, og dermed er frivillige sociale indsatser mere end bare en forlængelse af frivillige organisationers beslutninger (La Cour 2014: 32-34).

Den uformelle omsorg er således karakteriseret ved nogle markant anderledes karakteristika end den formelle omsorg, der hersker i mere organiserede dele af det sociale arbejde. Inddrager man Eliasophs forståelse for civile handlinger vil det sige, at netop fokuset på nærvær, er den måde civile handlinger kommer til udtryk inden for de rammer, den uformelle omsorg stiller op. Dette betyder således ikke, at de civile handlinger ikke kan komme til udtryk på andre måder i andre sammenhænge, da de altid vil være defineret af den situation, de udspiller sig i.

7.4.3.3. Uformel omsorg i fællesskaber

Både Hassan, Abdullah, Skaarup, Natorp og Sukrow har fokus på fællesskab i deres beskrivelse af den form for omsorg, de har modtaget og faciliteret. I Hassan og Abdullahs tilfælde er netop fællesskabet en afgørende faktor for, at man som ny borger føler sig velkommen, og der er fokus på muligheden for at tilpasse initiativer til netop de behov, den enkelte står med. De former for civile handlinger, der her italesættes, knytter sig til den uformelle omsorg, da fokus er flyttet fra rollefordelinger og faste forventninger til udførelsen af omsorg til de former for civile handlinger, der tager udgangspunkt i

umiddelbart opståede behov. Dette knytter sig til den form for spontanitet og innovation, jeg flere gange har fremhævet, der knytter sig til de mere uorganiserede civile handlinger, der er at finde i dele af civilsamfundet. Disse handlinger kan bidrage med en form for fællesskab, der kan tage udgangspunkt i det enkelte individ og således bidrage med en særlig form for omsorg, der er defineret af de tilstedeværende. I det følgende vil jeg belyse, hvordan en sådan form for omsorg kan bidrage til en anerkendende tilgang i det sociale arbejde.

7.4.4. Socialt arbejde i en civil kontekst

Ifølge Karen Healy, er socialt arbejde et fag og en profession, der i høj grad bliver påvirket af blandt andet den institutionelle sammenhæng, det udføres i. Det sociale arbejde er præget af, at man arbejder inden for en lang række forskellige felter, hvor arbejdet i høj grad varierer, alt efter hvilken kontekst, der er tale om. Således er socialarbejderens praksis, på trods af en hvis grad af frihed i forhold til udførelsen af opgaver, først og fremmest styret af arbejdsbeskrivelsen samt arbejdsgiverens og klienternes rettigheder og forventninger (Healy 2009: 17-19).

Med denne beskrivelse af socialt arbejde, giver det mening at undersøge, hvordan socialt arbejde kan udføres i civilsamfundet og de forskellige karakteristika, der knytter sig til dette. I det følgende vil jeg tage udgangspunkt i ovenstående analyse omhandlende forskellige former for omsorg og interviews omhandlende kommunens måde at udføre socialt arbejde på, og hvordan man gennem civile handlinger kan bidrage med en anden form for omsorg. Med inddragelse af teori om anerkendende socialt arbejde, vil jeg belyse, hvordan uformelle civile handlinger, kan bidrage til en anerkendende tilgang i det sociale arbejde.

7.4.3.1. Mødet med et menneske frem for et system

I mit interview med Skaarup, reflekterer hun over, at kommunen ser noget som et problem, der skal sættes ind overfor, selvom der måske findes ressourcer hos den enkelte

eller i dennes hverdag, der kan hjælpe. Frivillige kompenserer for mangler i systemet, som burde hjælpe, men mange steder er blevet udstødende. Det der var services er endt med at blive ekskluderende (f.eks. lave ydelser eller aktivering). Således kan civilsamfundet fjerne fokus fra ”problemet” og fremhæve ressourcer i stedet (Skaarup 2018: Bilag 5b). Natorp italesætter samme tendens i Sager der Samler, hvor borgere ofte går fra at være ressourcesvage til at være ressourcestærke. Man bidrager til fællesskabet og bliver således selv en del af det - éns ressourcer bliver fælles ressourcer. Essensen i Sager der Samler er at skabe en fortælling om, hvordan man kan tage del i et samfund og dermed være med til at forandre det (Natorp 2018: Bilag 4b)

Sukrow beskriver i mit interview med hende, hvordan relationen mellem borgeren og den, der udfører omsorgen er det afgørende, og at det kommer meget an på, hvordan man er som menneske, hvad der fungerer bedst for én. Er relationen god, er det ligegyldigt for borgeren, om det er med en ansat eller en frivillig. I bedste fald kan det være, at borgeren får et bedre tilbud, når de bliver opmærksomme på muligheden for at blive tilknyttet frivillige tilbud. Grundlæggende er de frivillige i stand til at møde flygtningene som mennesker og ikke som et system. Man føler sig velkommen, *Der er nogen, som gerne vil, at man er der* (Sukrow 2018: Bilag 1b), og man oplever at møde et helt almindeligt menneske, som gider én, i modsætning til at være et nummer i rækken ved kommunen.

7.4.3.2. Idealet om anerkendelse i socialt arbejde

Med udgangspunkt i anerkendelsestanken som ideal for det sociale arbejde, beskriver Peter Højlund og Søren Juul i ”Anerkendelse og dømmekraft i socialt arbejde” (2005), hvad de forstår ved ”godt socialt arbejde”. Her nævner de, hvordan det ulige magtforhold mellem borger og socialarbejder altid vil være til stede grundet borgerens afhængighed af socialarbejderens bedømmelse af borgerens situation. Her bliver den skæve magtrelation især tydelig, når hjælp og myndighed er blandet sammen. Magten er i denne sammenhæng ikke per definition af det onde, da det bruges til at sætte grænser for, hvad det sociale system kan og bør bidrage med. For at undgå, at magtrelationen

bliver destruktiv, må det sociale arbejde være funderet i en anerkendende tilgang. Socialarbejderen har i mødet med borgeren adgang til dennes livsverden og selvforståelse, og man må ofte anstrenge sig, for at forstå det menneske, man skal hjælpe. Man må se sig selv som mere end bare en hjælper ved at være bevidst om den skæve magtrelation og de institutionelle rammer (Høilund & Juul 2005: 151-153). Grundbetingelsen for, at det sociale arbejde kan føre til menneskelig opblomstring er, at der er et minimalt fællesskab mellem borgeren og socialarbejderen, hvor socialarbejderen skal kæmpe for, at borgeren føler sig anerkendt. Her er udgangspunktet socialarbejderen som menneske og derefter som fagperson og ”Drivkraften er et menneskeligt møde, hvor borgeren oplever, at han bliver set af socialarbejderen” (Høilund & Juul 2005: 154). En hindring for det vellykkede sociale arbejde er, at socialarbejderen på forhånd ofte har en opfattelse af, hvad der er bedst for borgeren. I stedet bør socialarbejderen tage udgangspunkt i borgerens drømme og ønsker og i tilfælde af, at de virker urealistisk, gøre dem realistisk (Høilund & Juul 2005: 156-157).

7.4.3.4. Anerkendelsesfællesskab og omgivelsernes forventninger

Kobles Healys beskrivelse af handlemulighederne inden for det sociale arbejde sammen med Høilund og Juuls ideal om et anerkendelsesfællesskab mellem socialarbejder og borger, kommer nogle potentielle problemstillinger til udtryk. Det, at socialarbejderen er styret af borgerens forventninger og rettigheder, kan som udgangspunkt fint sameksistere med et anerkendelsesfællesskab. Dog kan det blive en udfordring, hvis de lovmæssige rammer sætter grænser for borgerens drømme og ønsker. Her er det ifølge Høilund og Juul socialarbejderens opgave at tolke lovgivningen på en måde, så den ikke krænker borgeren, men i stedet bliver anvendt på en anerkendende måde. Inddrages arbejdsgiverens forventninger til socialarbejderen, vil de i det offentlige regi være svært at forestille sig, at en sådan form for anerkendende socialt arbejde vil have gode vilkår, da der her er fokus på ensretning i behandlingen af borgeren, og som Healy nævner, rækker socialarbejderens handlefrihed aldrig længere end til de rammer, der er opsat for hendes arbejde.

Skaarup italesætter netop en sådan udfordring, når hun nævner den store fokus på borgerens problemer frem for på de ressourcer, der eventuelt er at finde i borgerens liv. Her kan civilsamfundet ifølge hende bidrage med en mere anerkende tilgang til den enkelte, hvor der er fokus på dennes ressourcer og på muligheder frem for begrænsninger. Også Natorp fremhæver en fokus på ressourcer, og tilsammen belyser de et potentiale i den uformelle del af det sociale arbejde, hvor en uformel form for omsorg kan eksistere. Her er der mulighed for at tage udgangspunkt i den enkelte borgers ønske og drømme om eget liv – i Sager der Samler er det, som fremhævet tidligere, netop en kerneværdi, at man tager udgangspunkt i den enkeltes motivation for forandring med udgangspunkt i eget liv. Der eksisterer således nogle rammer i visse civile fællesskaber, der fordrer et anerkendelsesfællesskab frem for at sætte begrænsninger for dette.

Sukrow italesætter også relationen som en central del af det frivillige arbejde i Dansk Flygtningehjælp og vigtigheden af, at den enkelte oplever et møde med et menneske frem for med et system. Således findes der her endnu et træk fra idealet om anerkendelse i det sociale arbejde, hvor socialarbejderen først og fremmest skal møde den enkelte som menneske. I Sager der Samler forventes der også noget af den enkelte, da det er i det gensidige fællesskab, at ressourcerne kommer i spil, og der igennem opstår et ligeværd mellem de deltagende, da der ikke er nogen, der gør noget *for* nogen. I stedet opstår forandringerne i fællesskabet.

Anerkendelse, faglighed og resultater i det sociale arbejde

Inddrages ”Kommune Forfra”, fremgår det under overskriften ”Indstilling trumfer faglighed”, at man i Aarhus Kommunen fremover forventer af sine medarbejdere, at de skal kunne ”andet og mere end paragraffer og servicestandarder” (Mandag Morgen og Aarhus Kommune 2015: 12). Dette medfører, at man i kommunen skal lede efter en anden type medarbejdere, end man før har gjort: ”Det at være god til mennesker – at kunne samarbejde, engagere og lytte – bliver vigtigere og vigtigere” (Mandag Morgen og Aarhus Kommune 2015: 13). I sammenhængsreformen fremhæves det modsat, at

man har det som målsætning, at medarbejderne på velfærdsområdet skal have mere fokus på faglighed og resultater (Finansministeriet 2017: 4).

I Aarhus Kommune italesætter man altså et ideal om, at medarbejderne (herunder socialarbejderne) frigør sig fra de faste rammer og i stedet, med udgangspunkt i et samarbejde med borgeren, skaber en ny form for velfærd. Dette kan tolkes som et udtryk for, at man i kommunen ønsker at nærme sig en mere anerkendende form for socialt arbejde, hvor der findes nogle løsere rammer, og hvor mere er overladt til den enkelte socialarbejder med udgangspunkt i borgeren. Fra statens side lægger man dog ikke skjul på, at man ønsker en øget fokus på resultater og faglighed, hvilket illustrerer nogle rammer i det formelle sociale arbejde, der modarbejder muligheden for at udføre anerkendende socialt arbejde med udgangspunkt i borgeren. Med inddragelse af tidligere analyser bliver det tydeligt, at det altid vil være svært for en så stærk form for organisering, som det offentlige system repræsenterer, at gøre sig fri af faste definitioner af omsorg, ligesom forventninger fra organisationen altid vil have en indflydelse på socialarbejderen. Således vil det offentlige altid være hindret i at tage fuldstændigt udgangspunkt i borgeren og dennes ønsker for eget liv.

7.4.4. Sammenfatning

Sammenfattende er der nogle forhold i det formelle sociale arbejde, der modarbejder idealet om en anerkendende tilgang, hvor udgangspunktet er hos borgeren, og hvor socialarbejderen først og fremmest bidrager med sine menneskelige egenskaber. Selv hvis man tilstræber et socialt arbejde, der ikke er præget af lovgivning og paragraffer, vil det formelle sociale arbejde altid være påvirket af og præget af de omgivelser, det er en del af. Hvis disse omgivelser er præget af nogle faste rammer og forståelser om, hvad omsorg er, der ikke fordrer en anerkendende tilgang, vil det ikke være muligt for socialarbejderen at løsrive sig fra disse. Her vil en inddragelse af civilsamfundet i det sociale arbejde gøre det muligt at inkludere borgeren i et anerkendelsesfællesskab, hvor den enkeltes ressourcer kommer i spil og hvor udgangspunktet er borgerens ønsker og drømme for eget liv. Her er der således potentiale for en menneskelig opblomstring for

den enkelte og en øget sammenhængskraft i samfundet, da denne forstærkes af, at man som individ føler sig som en del af et fællesskab og føler sig anerkendt for det menneske og de egenskaber, man kan bidrage med.

7.5. Civilsamfundets skyggeside

I dette afsnit vil jeg belyse nogle problemstillinger i civilsamfundet, der kan være en forhindring, hvis man ønsker at anvende civile handlinger til at styrke sammenhængskraften i samfundet og bidrage til løsningen af velfærdsopgaver. Jeg vil tage udgangspunkt i eksempler fra empiri inddrage Bojes og Eliasophs problematiseringer af visse mekanismer i civilsamfundet.

7.5.1. Ressourcestærke ildsjæle med egne behov

Natorp erkender i mit interview med ham, at der er en reel risiko for, at det bliver nogle få ressourcestærke ”ildsjæle”, som kommer til at føre den politiske debat, hvis denne i højere grad skal foregå i civilsamfundet. Samtidig er det ifølge ham også den nemmeste måde at delegitimere dem, som forsøger at melde sig ind i debatten, og debatten bliver mere levende af, at der er nogen, som engagerer sig. Det er let at delegitimere dem, som melder sig ind i debatten, fordi det ikke er flertallet, men Natorp pointerer: *det kan man jo aldrig være, når man er den enkelte* (Natorp 2018: Bilag 4b).

Til Decemberkonferencen i Center for Frivilligt Socialt Arbejde påpegede man, hvordan øget professionalisering har givet tilfredse frivillige når det kommer til tilfredshed med organisering, men der blev italesat en risiko for, at man i samme omgang endte med at prioritere de frivilliges behov frem for organisationens eller brugernes behov (CFSA 2017 Bilag 6). Således illustreres nogle udfordringer ved måden, civilsamfundet er organiseret og handler på, både i forhold til hvem, der går forrest i at føre en politisk debat, men også i forhold til, hvis behov, de uformelle civile handlinger, tager udgangspunkt i.

7.5.1.1. Et ekskluderende og selvcentreret civilsamfund

Som beskrevet i afsnit 2.1., kan man ifølge Boje med ret sige, at civilsamfundet indeholder nogle modsætningsfyldte og til tider negative træk. Der kan opstå konflikter i civilsamfundets indtræden i den politiske debat, da kommunikationen her foregår på nogle præmisser, hvor der ikke er lige vilkår for alle (Boje 2017: 44-45). Ydermere vil de sociale relationer, civilsamfundet indeholder, altid indeholde både en ekskluderende og en inkluderende dimension og civilsamfundets aktørers kendetegn som værende retskafne og uselviske borgere er ikke nødvendigvis altid sand (Boje 2017: 70). Eliasoph bekræfter en udfordring i, at man i hybridorganisationer risikerer, at det som gruppen definerer som målsætning ikke nødvendigvis er det bedste for de borgere, de forsøger at hjælpe. Samtidig påtæler hun, hvordan udfordringerne ved at hybridorganisationer ofte består af en socialt homogen gruppe, medfører en risiko for ekskludering og fokus på de deltagendes egeninteresser (Eliasoph 295-302).

7.5.1.2. Delegitimering af civilsamfundet og inddragelse af omverdenen.

Jeg har tidligere belyst et ønske i dele af civilsamfundet om at være en platform for aktiv deltagelse i den politiske debat og på den måde gøre vejen fra civilsamfund til politikere kortere. Også Boje ser et potentiale i civilsamfundets mulighed for deltagelse i den politiske arena, men der kan opstå udfordringer i forhold til, at det kun er en lille gruppe af civilsamfundet, som vil være i stand til at deltage i debatten på grund af de ekskluderende elementer, denne allerede indeholder. Her har den administrative magt overtaget, og der er således på forhånd skabt nogle bestemte rammer for, hvordan debatten kan foregå. Natorp italesætter netop et ønske om at skabe nogle andre rammer for debatten, og platforme som Sager der Samler kan således være medskabende til, at debatten kan føres på andre niveauer og i andre dele af samfundet. Ydermere påpeger Natorp, hvordan en belystning af, at det ikke er alle, som har mulighed for at deltage i debatten, er den letteste måde at delegitimere dem på, og at man bliver nødt til at starte et sted, hvis man vil skabe en forandring. Man kan sætte spørgsmålstegn ved dette argument med

Bojes pointering af, at civile grupper som regel definerer deres formål som værende for det alment bedste.

Disharmonien mellem civile handlinger og det alment bedste kommer i højere grad til udtryk idét, man i civilsamfundet indgår i samarbejder med andre aktører, og der kommer et øget fokus på en professionalisering af de civile handlinger. Her risikerer man ifølge Eliasoph og Center for Frivilligt Socialt Arbejde, at der kommer et fokus på enten de frivilliges mål og ønsker eller på tredjepartens forventninger. Derigennem flyttes fokus fra borgerens behov og ønsker og der opstår således udfordringer i muligheden for at udføre et anerkendende socialt arbejde. Også det ekskluderende element, der er en del af alle fællesskaber, kan være problematisk i civilsamfundet, og på velfærdsområdet, hvor fokus bør være på omsorg og inddragelse i fællesskaber, kan det være en udfordring, hvis ikke alle føler sig rummet af denne form for uformelle organisering.

7.5.2. Sammenfatning

Sammenfattende er der risiko for konflikt i civilsamfundet, både når man ønsker at deltage i den politiske debat, og når man øger professionaliseringen af de civile handlinger, for bedre at kunne samarbejde med andre aktører. Ved inddragelse af civilsamfundet til at løfte velfærdsopgaver, bør man være opmærksom på, at der også her kan være problemer i forhold til at rumme borgeren, og det er derfor ikke givet, at civilsamfundet er den gyldne løsning på, at borgeren føler sig anerkendt og rummet. I sammenhæng med forudgående analyser opstår udfordringerne især, hvis civilsamfundet skal samarbejde med omverdenen og dermed forholde sig til udefrakommende forventninger og måder at operere på.

8. Konklusion og perspektivering

I dette speciale har jeg undersøgt, hvilken rolle civilsamfundet spiller i Regeringen og Aarhus Kommunes ønske om i højere grad at inddrage borgerne i at løfte velfærdsopgaver, og hvordan dette påvirker en anerkendende tilgang i det sociale arbejde.

For at forstå Aarhus Kommune og Regeringens ønske om at inddrage civilsamfundet i løsningen af velfærdsopgaver og måden de forsøger at mobilisere civilsamfundet på, må man tage udgangspunkt i interviews med repræsentanter fra civilsamfundet i Aarhus. Her bliver det tydeligt, hvordan de rammer, der sættes op for de civile handlinger i et eventuelt samarbejde, påvirker civilsamfundets syn på egen rolle i forhold til velfærdsopgaver. Da det offentlige generelt er præget af en høj grad af strukturering og professionalisering, taler Aarhus Kommune og Regeringen også til den del af civilsamfundet, der indeholder lignende karaktertræk, da dette vil lette samarbejdet og bevare magtbalancen til det offentliges fordel. Ved at øge graden af professionalisering i arbejdet, tilpasser man sig i denne del af civilsamfundet sig de logikker, der er at finde i de offentlige systemer og dermed muligheden for at få indflydelse. Dog er der også dele af civilsamfundet, hvor de civile handlinger er mere midlertidige og spontane, og hvor disses karakter undviger organisering, da dette risikerer at medføre, at man må give afkald på sine idealer. Denne del af civilsamfundet har svært ved at se sig selv i det, det offentlige efterspørger, selvom man umiddelbart ikke er afvisende over for at påtage sig et ansvar i løsningen af velfærdsopgaverne. Her er rammerne løsere og der er mulighed for at lade civile handlinger tage udgangspunkt i det enkelte menneskes drivkraft og lyst til at skabe forandring i hverdagen men også i forhold til at påvirke den politiske debat. Således kan de civile handlinger i højere grad bevare deres særegenhed, hvis de får mulighed for at tage udgangspunkt i deres egne idealer og præmisser for samarbejde. I tilfælde af, at det offentlige formår at opstille rammer herfor, hvor de samtidig får hjælp til løsningen af velfærdsopgaver, vil de ydermere bevare magten i samarbejdet og med velfærdsområdet i det hele taget. I det formelle sociale arbejde, der knytter sig til det offentlige, dominerer rammer for det sociale arbejde, der modarbejder idealet om en anerkendende

tilgang, hvor udgangspunktet er hos borgeren, og hvor socialarbejderen først og fremmest bidrager med sine menneskelige egenskaber. Her vil en inddragelse af civilsamfundet i det sociale arbejde gøre det muligt, at inkludere borgeren i et fællesskab, hvor den enkeltes ressourcer kommer i spil og hvor udgangspunktet er borgerens ønsker og drømmer for eget liv. Her er der således potentiale for en menneskelig opblomstring for den enkelte og en øget sammenhængskraft i samfundet. Der kan dog også være udfordringer ved at pålægge civilsamfundet et sådant ansvar, da der også findes mekanismer, der kan virke ekskluderende for nogen, især i tilfælde, hvor civilsamfundet skal ændre på sin måde at arbejde på og dermed egne idealer og logikker. Det er derfor ikke givet, at civilsamfundet er den gyldne løsning på, at borgeren får en helhedsorienteret indsats og føler sig anerkendt og rummet.

I udarbejdelsen af dette speciale er det blevet tydeligt, at der findes forskellige forståelser om og forventninger til civilsamfundet, samtidig med at der findes forskellige dele af civilsamfundet, der ser forskelligt på deres rolle i at påtage sig et ansvar rammesat af det offentlige. Jeg har taget udgangspunkt i empiri omhandlende civilsamfundets syn på deres egen rolle. Til videre undersøgelse, ville det være interessant at inddrage en uddybelse af aktører fra det offentlige og deres brug af begreber som frivillighed, civilsamfund og medborgerskab for at klargøre, om der er brug for en redefinering af, hvad vi forstår ved disse begreber, og hvad brugen af dem lægger op til og udelukker af forskellige handlinger. Da undersøgelser viser, at der i disse år eksisterer en øgning af frivillighed på det sociale område, samtidig med at den uorganiserede, spontane frivillighed er stigende, kan man sammenkoblet med ovenstående konklusion fra dette speciales undersøgelse se, at der findes et potentiale i civilsamfundet i forhold til at bidrage med forskellige problemstillinger, der kan opstå ved en tilbagetrækning af velfærdsstaten, og som vil kræve at andre aktører tager over. Her vil en mere detaljere klarlægning af, hvad forskellige dele af civilsamfundet kan og vil bidrage med, øge det offentliges mulighed for at kontrollere, at velfærden bliver lige for alle og at alle så vidt det er muligt, bliver inkluderet af fællesskabet. For eksempel kan der være forskel på de civile handlinger, der er at finde i og uden for storbyerne, ligesom den demografiske sammensætning i et lokalområde kan ske at have en betydning for et eventuelt samarbejde med det offentli-

ge. Samtidig vil det være interessant at gå mere i dybden med, hvilken form for velfærd, de spontane fællesskaber bidrager med, og hvordan en udvikling på dette område, kan få en rolle i velfærden i fremtidens Danmark.

9. Litteratur

Berg-Sørensen, Anders 2012: ”Hermeneutik og Fænomenologi” i Hviid Jacobsen, Michael et al 2012: ”Videnskabsteori i statskundskab, sociologi og forvaltning” 2. udgave, 2. oplag, Hans Reitzels Forlag

Boje, Thomas P. 2017: ”Civilsamfund, Medborgerskab og Deltagelse”, 1. udgave, 1. oplag. Hans Reitzels Forlag

Børne- og Socialministeriet 2017: ”Strategi For Et Stærkere Civilsamfund”, Børne- og Social Ministeriet og Regeringen, København K

Center for Frivilligt Socialt Arbejde 2017: ”Tal om det frivillige Danmark - Analyse af befolkningens frivillige engagement”, 2. udgave. Center for Frivilligt Socialt Arbejde, Odense

Dansk Flygtningehjælp 1 2018: ”Organisation”, Dansk Flygtningehjælp. Set 08.05.2018: <https://flygtning.dk/om-dfh/organisation>

Dansk Flygtningehjælp 2 2018: ”Integration”, Dansk Flygtningehjælp. Set 08.05.2018: <https://flygtning.dk/om-dfh/organisation/integration>

Eliasoph, Nina 2009: “Top-Down Civic Projects Are Not Grassroots Associations: How The Differences Matter in Everyday Life” I *Voluntas* (2009) 20 s. 291–308. International Society for Third-Sector Research and The John’s Hopkins University.

Finansministeriet 2017: ”Sammenhængsreformen”, Finansministeriet og Regeringen, København

Fuglsang, Lars & Bitsch Olsen 2004: ”Videnskabsteori i Samfundsvidenskaberne. På tværs af fagkulturer og paradigmer”. Roskilde Universitetsforlag

Greve, Bente & Elm Larsen, Jørgen 2014: “Udviklingen af det nye danske samfund” I ”Det Danske Samfund” af Greve mf. (2014), 1. udgave, 2. oplag. Hans Reitzels Forlag

- Greve, Bente 2014:** "Velfærdsstaten" i "Det Danske Samfund" af Greve mf. (2014), 1. udgave, 2. oplag. Hans Reitzels Forlag
- Greve, Bente mf. 2014:** "Det Danske Samfund", 1. udgave, 2. oplag. Hans Reitzels Forlag
- Healy, Karen 2009:** "Socialt arbejde i teori og kontekst", Akademisk Forlag, København
- Højlund, Peter & Juul, Søren 2005:** "Anerkendelse og dømmekraft i socialt arbejde", 1. udgave, 5. oplag. Hans Reitzels Forlag, København
- Kvale, Steiner & Brinkmann, Svend 2009:** "InterView – Introduktion til et håndværk". 2. udgave, 6. oplag. Hans Reitzels Forlag, København
- Kvale, Steiner & Brinkmann, Svend 2015:** "InterView – Introduktion til et håndværk". 3. udgave, 2. oplag. Hans Reitzels Forlag, København
- La Cour, Anders 2014:** "Frivillighedens Logik og Dens Politik." 1. udgave. Nyt fra Samfundsvidenskaberne, Frederiksberg
- Launsø, Laila, Olsen, Leif & Rieper, Ole 2011:** "Forskning om og med mennesker". 6. udgave, 2. oplag. Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck
- Luhmann, Niklas 2007:** "Indføring i systemteorien". Forlaget UP, København
- Mandag Morgen & Aarhus Kommune 2015:** "Kommune Forfra – Aarhus Gentænker Velfærden", Mandag Morgen Innovation Aps, København
- Natorp, Paul 2018:** "Hvad er kommunens opgave i forbindelse med frivillighedstaden?.", Stiften.dk, set 01.02.2018: <https://stiften.dk/laeserbrev/Kronik-Hvad-er-kommunens-opgave-i-forbindelse-med-frivillighed/artikel/497975>
- Ragin, Charles 1994:** "Constructing Social Research. The Unity and Diversity of Method". Thousand Oaks: Pine Forge Press

Rambøll (2017): ”Frivillighedsundersøgelsen 2017” Rambøll til Børne- og Socialministeriet

Sagerdersamler.dk 2018: ”Om Sager der Samler”, Sager der Samler. Set 08.05.2018:
<http://sagerdersamler.dk/om-sager-der-samler/>

Skaarup, Inge Marie 2017: ”Frivillighed kræver klare roller og fælles viden”. Stiften.dk, set 01.02.2018: <https://stiften.dk/kronikker/Kronik-Frivillighed-kræver-klare-roller-og-fælles-viden/artikel/491918>

Aarhus Kommune (2015): ”Medborgerskabspolitik”, Aarhus Kommune, Aarhus